

Ecouri grecești și reverberații barbare: importuri elenistice în așezarea de tip Poienești-Lucașeuca de la Ivancea Sub Pădure

Octavian MUNTEANU,

Natalia MATEEVICI, Cristian COROLenco

Dedicat Profesorului Michael MEYER

Abstract:

This study highlights recent research on the Poienești-Lucașeuca (P-L) culture, thereby contributing to our understanding of this archaeological culture, which belongs to the latinized group of the north-western Pontus Euxin. This culture illustrates a complex process of human mobility and cultural exchange during the Late Iron Age. Recent research at the Ivancea Sub Pădure site in central Moldova has incorporated innovative methods such as magnetometric prospection, 3D modelling and spatial analysis of archaeological materials. These techniques have allowed a precise delineation of settlement and artefact distribution, providing a more detailed insight into the organisation and dynamics of P-L communities.

Of the many aspects that can be gleaned from research at the site, we have chosen to focus on the analysis of Hellenistic and early Roman imports, particularly amphorae and luxury ceramics. These artefacts serve as essential chronological markers for reconstructing the developmental stages of the P-L culture and are also valuable indicators of the network of connections established between the barbarian and Hellenistic worlds. While the traditional centres of amphora production identified within the P-L culture were mainly Rhodes, Sinope, Cos and Thasos, recent research has highlighted new centres such as Paros and Knidos. These finds indicate an early introduction of imported products into the region, which can be traced back to the late 3rd - early 2nd century BC. At the same time, new types of finds, such as certain types of Synopian amphorae, confirm a later presence of Hellenistic imports, dating from the end of the 1st century BC and possibly even beyond. Furthermore, the presence of amphorae and luxury pottery suggests the existence of a hierarchical social structure in which elites had permanent access to such goods. The circulation of imported goods reflects their ability to maintain economic relations with the Mediterranean and Pontic world, serving as markers of social status and long-distance trade links

Keywords: Poienești-Lucașeuca culture, Ivancea Sub Pădure, Hellenistic and Roman imports, amphorae, luxury pottery.

Introducere

Dedicăm acest text profesorului Meyer și unei etape speciale din activitatea sa, căreia experimentatul cercetător i se dedică în ultimii ani cu multă pasiune și dăruire¹. Demersul întreprins de către colegul nostru este de o complexitate ma-

¹ Textul pe care îl propunem acum, a fost elaborat inițial într-o versiune mai restrânsă pentru conferința „Regionale und überregionale Kontakte in Mittel- und Südosteuropa während der

Fig. 1. Poziția geografică a sitului P-L Ivancea Sub Pădure. Cartografie: Cristian Corolenco/
Muzeul Național de Istorie a Moldovei Sursa datelor privind altitudinea: OpenTopography –
Global Bathymetry SRTM15+V2.1 (accesat prin pluginul QGIS)

joră, cu miză crucială, și ar putea să ofere o receptare mai clară a fenomenului de enormă mobilitate umană care conectează regiunile Mării Baltice cu cele ale Mării Negre în perioada epocii preromane a fierului și care, deocamdată, rămâne a fi mai mult intuit decât cunoscut și înțeles. Și dacă tot a fost să fie ca norocul să-mi ofere șansa să pot fi alături de profesorul Meyer în această aventură, m-am întrebat oare ce subiect ar putea fi mai potrivit în acest context, decât unul care să fie conectat la cercetările pe care le-am întreprins împreună cu profesorul Meyer în ultimii ani în așezarea de tip Poienești-Lucașeuca (de aici încolo P-L) de la Ivancea?

Situl pe care îl cercetăm se află în partea centrală a Republicii Moldova, la o distanță relativ neînsemnata de râul Nistru, în valea unui râuleț cu același nume ce se varsă în Răut, unul dintre afluenții râului Nistru, la o distanță de circa 200 km de Marea Neagră (Fig. 1). După numeroasele intervenții preliminare, au ur-

vorrömischen Eisenzeit/Contacte regionale și supraregionale în Europa Centrală și de Sud-Est în cea de a doua epocă a fierului”, Butuceni-Chișinău, 23.08-25.08.2024. Materialele acestei conferințe urmau să fie publicate în nr. 2 2024 al revistei Plural, Seria Archaeologica. Transferarea publicării acestui volum pentru vara anului 2025 (nr. 1, 2025), a servit drept punct de pornire pentru a include în acest număr un text care a derivat din aprofundarea studiului pe acest subiect. Dezvoltarea subiectului a avut loc cu prilejul conferinței jubiliare dedicată profesorului Michael Meyer și a inclus în circuitul științific și materialele provenite din cercetările realizate în anul 2024. Având în vedere această situație, am renunțat la versiunea inițială, lăsând loc unui text actualizat, versiunea engleză a căruia, între timp, a și fost transmisă pentru publicare în Festshrift-ul dedicat profesorului Meyer.

mat investigațiile pe suprafețe mari, care totalizează în acest moment circa 3000 m.p. (destul de consistente pentru o zonă cu cernoziom). Este important să menționez, în primul rând, că cercetările sitului Ivancea Sub Pădure care s-au derulat în ultimii 5 ani, reprezintă o abordare total diferită decât orice s-a mai făcut de-a lungul anilor în cadrul culturii P-L. Ar fi o epopee întreagă să reconstituim istoricul cercetărilor deja realizate, delimitând-se multiple capitole, parte dintre care au și fost deja publicate (Meyer et al. 2024). Acestea ar porni, evident, de la delimitarea subiectului, de la căutările sitului potrivit, de la primele acțiuni de prospectare și pregătire ale cercetărilor propriu-zise. Ar urmă să fie prezentată o etapă distinctă, plină de peripeții, care a fost dedicată amplelor prospecțiuni geografice și magnetometrice. Acestea s-au soldat cu o proiecție clară a landşaftului și o foarte expresivă imagine a distribuirii anomaliilor, a căror analiză a generat strategii de delimitare cultural-spațială a terenului. A urmat modelarea 3D a terenului cu suprapunerea hărții magnetometrice, ce a oferit o exemplară aliniere a anomaliilor reprezentative pe cele două platouri care definesc spațiul sitului. Colectarea ordonată a materialului de suprafață a oferit posibilitatea stabilirii densității de repartizare a materialului în limitele sitului, atât din punct de vedere numeric, cât și din cel al apartenenței culturale. Estimarea datelor obținute și trasarea obiectivelor pentru fiecare an de cercetare a generat fezabilitatea cercetării oferind un ritm stabil și alert, chiar dacă a fost întrerupt de intervenirea pandemiei cu toate consecințele ei. Reluarea cercetărilor, care au implicat nenumărate conexiuni interdisciplinare ce sunt încă în plină derulare, ar constitui alte capitole pline de surprize și puzzle-uri dezlegate, care par a continua la nesfârșit. Evident, dacă am porni să examinăm toate aspectele cercetării în limitele unui articol, nu am fi reușit nici măcar să trecem în revistă rezultatele ce se conturează pe principalele direcții și care vin cu completări esențiale în a înțelege situl, a înțelege amploare conexiunilor ce se întrevăd în rezultatul descoperirilor de acolo, dar și întregul fenomen al enormei mobilități umane din care face parte. Tocmai de aceea, am desprins doar o mică secvență din tot subiectul abordat, concentrându-ne pe dimensiunea raporturilor dintre comunitățile P-L de la Ivancea cu lumea elenistică.

În acest context, importurile de amfore grecești, dar și ale ceramicii de lux din așezările culturii P-L constituie un element fundamental pentru înțelegerea relațiilor constituite între populațiile locale și centrele grecești de la Marea Neagră și din Mediterană. Analiza acestor artefacte oferă informații esențiale despre direcțiile fluxurilor comerciale, preferințele consumatorilor locali și posibilele influențe elenistice asupra comunităților din arealul est-carpatic în epoca preromană recentă a fierului. Pe lângă rolul lor economic, amforele reflectă și mecanismele de schimb, precum și interacțiunile dintre lumea elenistică, pe de o parte, și comunitățile P-L, pe de altă parte. Aceste artefacte indică nu doar un stadiu avansat al legăturilor economice, ci și o asimilare selectivă a unor practici grecești. Totodată, amforele au și un important rol în stabilirea jaloanelor cronologice. Datorită caracteristicilor tipologice bine definite, acestea permit stabilirea unor date precise privind perioada de desfășurare a schimburilor comerciale și intensitatea

relațiilor economice dintre comunitățile locale și centrele elenistice. Respectiv, importurile semnalate în situl de la Ivancea Sub Pădure pot contribui la clarificarea unor aspecte cronologice legate de sit, dar și de cultura P-L în general. Ne propunem în rândurile de mai jos să examinăm importurile elenistice care au văzut lumina zilei la Ivancea, urmărind cu predilecție două aspecte privind aceste categorii de descoperiri: reprezentanța centrelor elenistice și posibilitatea delimitării reperelor cronologice pe care acestea le pot oferi. Respectiv, vom examina datele obținute în rezultatul investigațiilor de la Ivancea și le vom corela cu informațiile deja disponibile privind aceste tipuri de descoperiri.

Importurile amforice

Paros. Un prim centru al lumii elenistice, delimitat prin descoperirile de la Ivancea Sub Pădure, este insula Paros din arhipelagul Cicladelor. Acesta este reprezentat printr-un fragment de perete de amforă, cel mai probabil din zona umerilor

(Fig.2/1). Atribuirea fragmentului unei amfore de Paros s-a bazat pe caracteristicile pastei, care este compactă, de culoare roșie, cu incluziuni rare de culoare neagră și particule fine de mică albă, de asemenea foarte rare. În pasta fragmentului pot fi sesizate goluri, ceea ce sugerează prezența calcarului, semnalat uneori în compoziția pastei de Paros (Whitbread 1995, 224-233).

Este o descoperire rară, având în vedere că amfore sau fragmente provenite din acest centru au fost identificate pentru prima dată în cadrul culturii P-L, precum și frecvența în general redusă a unor astfel de descoperiri în spațiul nord-pontic. Insula Paros a fost unul dintre centrele comerciale renumite ale Mediteranei în lumea antică, în principal, pentru exploatarea unui tip de marmură albă. Marmura pariană era utilizată pe scară largă în construcții și a fost unul din-

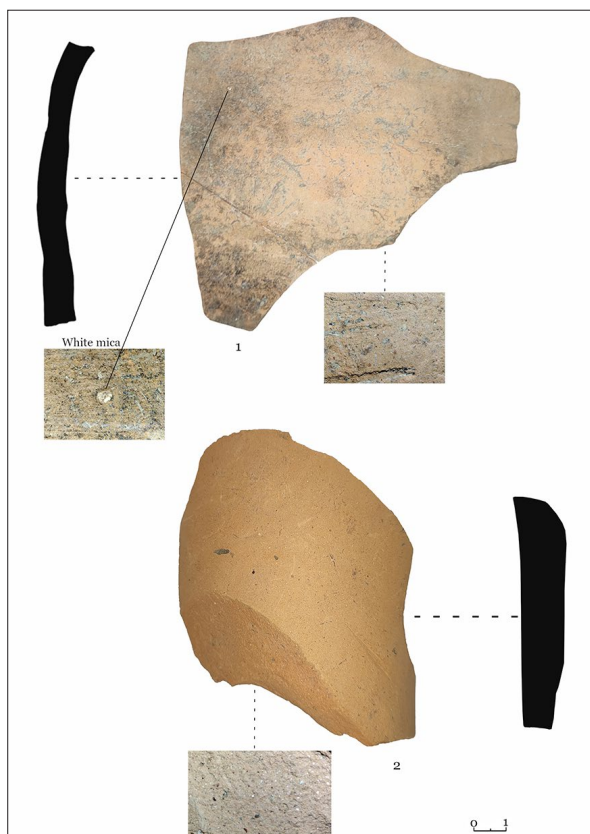

Fig. 2. Fragmente de amfore din Ivancea:
1 – Paros; 2 – Thasos. Realizat de Cristian Corolenco
© Cristian Corolenco/ Muzeul Național de Istorie
a Moldovei

tre materialele preferate ale sculptorilor greci. Importul de vin de o calitate înaltă din acest centru (Picon/ Empereur 1986, 495), nu era destinat doar unor centre apropiate din bazinul mediteraneean, ci ajungea și în orașe îndepărtate din nordul Mării Negre (Zeest 1952, 120). Cu toate acestea, amforele pariene sunt întâlnite relativ rar atât în bazinul Mediteranei, cât și în nordul Mării Negre, ceea ce atestă limitarea acestui tip de import. După părerea unor cercetători, producția amforelor pariene a fost de scurtă durată și a circulat doar în perioada cuprinsă între secolul al III-lea – începutul secolului al II-lea a.Chr. (Zeest 1952, 120).

Chiar dacă până în prezent amforele de Paros nu au fost semnalate în cadrul culturii P-L, fragmente sau amfore aparținând Parosului au fost descoperite în preajma arealului culturii P-L. Astfel, la Tyras a fost identificată o șampilă cu etniconul redat retrogradat – Παρίων (Mateevici/Samoilova 2015, 84, 87/11), iar la Ciobruciu (un sit pe malul Nistrului) – o șampilă datată în prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr. (Mateevici 2007, 176/ștamp. 374). La Histria au fost găsite două ștampile (Canarache 1957, 216, nr. 501-502), iar la Chersones, în necropola vestică, în mormântul 72 – partea superioară a unei amfore care a fost datată cu sfârșitul secolului al III-lea a.Chr. În mormântul 2013/11 din necropola olbiană a fost identificată o amforă de Paros, împreună cu două monede de bronz dateate între 180-170 a.Chr. (Ivchenko 2015, 259, 269, рис. 7). O altă amforă cu proveniență necunoscută este păstrată în Muzeul de Arte Frumoase A. S. Pușkin din Moscova (Monahov et al. 2020: 159, Pr. 1), datată cu sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al II-lea a.Chr. Această amforă are compoziția și culoarea pastei foarte asemănătoare cu fragmentul de perete descoperit la Ivancea sub Pădure. Fragmente de amfore care aparțin producției de Paros au fost semnalate și în cadrul culturii Zarubincy (Pachkova 2006, 105; Maximov 1972, 48), însă, cu părere de rău, nu dispunem nici de ilustrațiile acestor descoperiri, nici de prezentarea acestora.

Indiscutabil, fragmentul de amforă de Paros descoperit la Ivancea Sub Pădure adaugă noi informații valoroase privind schimbul dintre comunitățile P-L și lumea elenistică. Pe de o parte, se extinde arealul centrelor antrenate în acest proces, iar, pe de altă parte –reperele cronologice oferite sunt de natură să accentueze anumite raționamente deja existente în bibliografie. Astfel, pornind de la analogiile prezentate mai sus, va trebui să avem în vizor segmentul cuprins între sfârșitul secolului al III-lea a. Chr. și începutul secolului al II-lea a. Chr.

Thasos. Un alt centru, care ne-a surprins prin prezența sa la Ivancea sub Pădure este Thasosul. Această insulă era renumită în antichitate pentru bogatele mine de aur, argint, zinc, fier și marmură, dar și, nu în ultimul rând, pentru vinul său de calitate înaltă. Autorii ai antichității au remarcat calitatea deosebită a vinului produs pe insula Thasos, menționând, de exemplu, că acesta „este cel mai bun după aromă și tărie” (Pliny the Elder, *Naturalis Historia* XIV, 73, 75). În total, la Ivancea au fost recuperate 8 fragmente de pereți de Thasos, care, după toate, aparțin aceleiași amfore. După gradul de înclinare, acestea provin din partea superioară a amforei. Printre descoperirile acestui tip de amfore atenționăm asupra unui frag-

ment de gât cu diametrul interior de 6,5 cm (Fig. 2/2). Exemplare similare au mai fost semnalate în siturile culturii P-L. Cu părere de rău, însă, cei ce s-au preocupat de studiul culturii P-L și au abordat tema importurilor nu au analizat fragmentele de Thasos. Chiar dacă le-au menționat, atenția a rămas focalizată pe amforele de Rhodos. Astfel, prezența fragmentelor amforice de Thasos a fost semnalată la Lunca-Ciurei, însă, fără să fi fost prezentate dovezi concludente, menționând doar prezența lor alături de cele de Cos (Teodor 1987, 89).

Și dacă pentru cultura P-L circulația amforelor de Thasos este insuficient analizată, pentru perioada anterioară se conturează un tablou pe cât se poate de clar. Timp de peste trei secole, Thasosul a exportat vin în amfore, inclusiv în zona Mării Negre (Monahov 2003, 74). În sec. IV – prima jumătate a sec. III a.Chr., importurile thasiene au fost constante, 64% dintre toartele ștampilate din insulă provenind din situri pontice. În unele dintre siturile culturii Getice din regiunea pruto-nistreană, cum ar fi Butuceni, Horodca Mare și Saharna Mare, amforele produse pe insula Thasos dispar din spațiul pruto-nistrean încă din primul sfert al secolului al III-lea a.Chr. – cel puțin așa ne indică datele epigrafice (Mateevici 2007, 140-141). Aceasta înseamnă că, în această zonă, comerțul cu vin thasian pare să fi încetat destul de devreme, în prima jumătate a sec. al III-lea a.Chr. În schimb, în regiunea dintre Munții Carpați și râul Prut, în situri precum Poiana, s-au găsit ștampile ce datează cu mijlocul secolului al III-lea a.Chr. (Mateevici 2007, 141). În cadrul culturii Zarubincy, sincronă cu cultura P-L, au fost semnalate fragmente de amforă de Thasos în așezarea fortificată Pilipenkova Gora, din regiunea Cerkasî, Ucraina. Acolo, fragmentele de Thasos au fost descoperite împreună cu fragmente de amfore de Cos, ceea ce sugerează că aceste importuri ar putea fi datate într-o perioadă în care importul din Thasos și Cos coincide, adică între ultimele decenii ale secolului al III-lea a.Chr. și începutul secolului II a.Chr. (Maximov 1972, 114). După cum se observă, aceasta este o situație similară cu cea descrisă anterior la Lunca Ciurei (Teodor 1987, 89) și care s-ar încadra în tendințele ce caracterizează comerțul thasian în zona Pontului Euxin. După anul 250 a.Chr., importurile au scăzut din cauza instabilității, reducerii cererii și reorientării spre Rhodos. Până la sfârșitul sec. III a.Chr., doar două ateliere mai funcționau, iar în sec. II a.Chr. producția de amfore dispăruse treptat (Tzochev 2015, 249-251; 2016, 91-97). Datele epigrafice confirmă acest declin la Histria, Tomis și Callatis, iar după anii '30 ai sec. III a.Chr., în orașele din vestul Pontului nu mai sunt atestate ștampile thasiene (Conovici 2005, 99-101). Din sec. III a.Chr., Thasosul producea doar amfore fusiforme (tip III), dar sfârșitul exact al producției și exportului rămâne incert (Monahov 2003, 74). Nu excludem că și fragmentele de Thasos de la Ivancea Sub Pădure aparțin tipului III.

Rezumând cele de mai sus, descoperirea fragmentelor de amfore thasiene la Ivancea ar putea indica o persistență mai îndelungată a importurilor de vin thasian în nordul Mării Negre. Acest fapt sugerează că rețelele comerciale din zonă au continuat să funcționeze dincolo de tendințele cronologice observate pentru alte situri din spațiul est-carpatic și în ciuda datelor epigrafice din orașele vest-pontice,

care indică o altă perioadă cronologică. Unii cercetători plasează sfârșitul importului de vin thasian în regiunea Mării Negre la sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al II-lea a.Chr. (Zeest 1960, 21), ipoteză ce pare a fi susținută de descoperirile de la Ivancea Sub Pădure.

Cnidos. Un alt centru mediteraneeen producător de amfore atestat pentru prima dată în cadrul culturi P-L, respectiv la Ivancea Sub Pădure, este reprezentat prin descoperirile amforelor de Cnidos. Situat în Caria antică pe peninsula Datça, parte a Hexapolisului dorian din sud-vestul Asiei Mici care formează partea sudică a Sinus Ceramicus, orașul era un producător faimos de vin. Judecând după puținele mențiuni din sursele scrise, era remarcat pentru gustul său premium. Spre exemplu Strabon a calificat Knidosul ca fiind unul dintre producătorii de „vinuri remarcabil de fine” care erau plăcute la gust sau adecvate pentru uz medicinal (Strabon, XIV. 15). Cu toate acestea, Athenaeus din Naucratis a remarcat că vinul „când era băut în cantități mari, provoca disfuncții stomacului” (Athenaeus of Naucratis, I. 59). Și prețul vinului ar fi în consonanță cu calitatea acestuia. Despre prețul vinului din Knidos aflăm din rapoartele magistraților de la templul din Delfi: în 178 a.Chr. s-au plătit 60 de drahme pentru 10 amfore de vin din Cnidos, în timp ce 35 de amfore de vin din Cos au costat 100 de drahme. De fapt, vinul din Knidos era de 2,1 ori mai scump decât cel din Cos (Jefremow 1995, 84, not. 747). Având în vedere că amforele din Knidos aveau un volum mai mic, pare că diferența reală de cost era chiar mai mare.

Acestui tip de importuri îi revin 8,43 % (22 fragmente) din totalul de fragmente de amfore descoperite la *Ivancea Sub Pădure*. Cu părere de rău doar trei fragmente sunt mai expresive: un picioruș, o toartă și o buză (Fig. 3). Ținând cont de structura pastei, cele 3 fragmente par să provină de la două vase diferite, reprezentând tipuri distincte de amfore. În cazul toartei și buzei, structura pastei este aceeași, observându-se urme de angobă gri cu incluziuni fine de piroxen, precum și o culoare roșiatică a pastei. În cazul piciorușului se observă diferență atât în ceea ce privește structura pastei care conține incluziuni dense și fine de mică aurie, cât și la capitol culoare, care este bej deschis.

Piciorușul (Fig. 3/1) este caracterizat printr-o formă conică, cu o îngroșare circulară distinctă în zona superioară. Un astfel de element este caracteristic pentru amforele de tipul II-F, care, în baza analogiilor, sunt datate cu a doua jumătate a sec. al III-lea – începutul secolului al II-lea a.Chr. (Monahov 2003, 109; Monahov et al. 2017: 113, 114). Buza în formă de valț îngroșat aparține tipului târziu de amfore II-F (Fig. 3/2), care este produs de Cnidos începând cu a doua jumătate a sec. III a.Chr. (Monahov 2003, 109). Limita cronologică superioară pentru acest tip este deocamdată neclară. De menționat că amfore de acest tip au fost datate și cu începutul secolului al II-lea a.Chr. (Monahov 2003: 109, 307, табл. 77 -3; Monahov et al. 2022: 147, Kn.30). Toarta (Fig. 3/3), care nu excludem că aparține tipului II-F, la fel ca buza, prezintă o pastă de culoare roșie aprinsă, cu incluziuni fine de calcar, particule maronii, cuarț și rare particule fine de mică. Angoba este maro, cu zone mai închise și microimpurități de piroxen. Identificarea tipologiei în baza

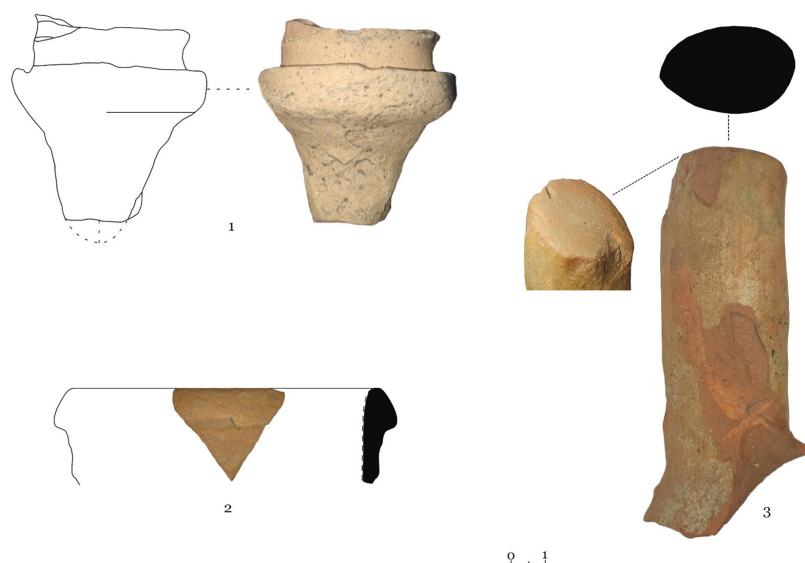

Fig. 3. Fragmente de amfore din Cnidos descoperite în situl Ivancea Sub Pădure.

Realizat de Cristian Corolenco.

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

toartei este practic imposibilă, deoarece o astfel de formă ovoidală este răspândită la mai multe tipuri de amfore knidiene, atât la cele de tip I (Monahov 1999, 171-172; Monahov 2003, 301-308), cât și la cele de tip II. De menționat că astfel de forme se regăsesc inclusiv la tipurile târzii din secolele II-I a.Chr. (Monahov 1999; Monahov et al. 2022b, 147). Totuși, dacă admitem că toarta este de la același vas ca și buza, vom opera cu același tip stabilit – II-F. Toarta prezintă urme de refolosire ca lustruitoare pentru ceramică, o situație frecvent întâlnită, în special în cazul amforelor rhodiene. Faptul că a fost refolosită în acest scop demonstrează calitatea bună a pastei, similară cu cea a amforelor rhodiene. De fapt, pasta utilizată la Rhodos și Cnidos are numeroase elemente comune, datorită structurii geologice similare ale regiunilor respective (Whitbread 1995, 72).

Vom aminti aici că fragmente de piciorușe de Cnidos în formă de „titirez” și buze asemănătoare cu cele de la *Ivancea Sub Pădure* au fost atestate și la Ciobruciu, Republica Moldova – un sit care nu aparține culturii P-L, dar care ne este util pentru a observa anumite patternuri în distribuția amforelor knidiene. Fragmentele de la Ciobruciu – o buză și două piciorușe, care morfologic se atribuie tipurilor II-F și II-G au fost datate de către specialiști cu a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr. – începutul secolului al II-lea a.Chr. – tipul II-F, corespunzător cu ultimul sfert al secolului al III-lea – prima jumătate a secolului I a.Chr. – tipul II-G (Monahov 2003, 109-110). Picioare de formă similară au fost identificate și în situl de la Satu Nou – „Vadu Vacilor”, Constanța (Irimia 2009, 113, fig.6/5,6). În baza ștampilelor knidiene, fragmentele pot fi datate cu sfârșitul secolului III – prima

jumătate a secolului II a.Chr. (Irimia 2009, 87-89, 102), ceea ce ar sugera existența unui nivel P-L și în acest.

De menționat că atestarea Cnidosului în cadrul culturii P-L adaugă noi informații despre preferințele comunității/comunităților P-L de la Ivancea - Sub Pădure. După cum am observat mai sus, vinul de Cnidos nu era deloc ieftin, fapt evidențiat și prin comparația dintre prețul vinului de Cnidos și cel de Cos. Aceste informații sugerează nu doar o alegere selectivă a vinului, ci și posibile conexiuni economice și sociale între zonele respective, reflectând statutul și preferințele de consum ale comunității P-L de la Ivancea Sub Pădure.

Sinope. Un următor centru important ce înfățișează relațiile cu lumea elenistică este Sinope. Amforele sinopeene, care reprezintă 12% din numărul total de importuri la *Ivancea Sub Pădure*, plasează acest centru pe locul al doilea după numărul de fragmente descoperite (primul centru este Rhodosul, așa cum vom vedea în rândurile de mai jos). În total, au fost identificate 31 fragmente ce aparțin acestui centru, dintre care doar o parte pot fi luate în calcul pentru stabilirea tipologiei: o amforetă practic întreagă (lipsindu-i doar o parte din gât și buza), trei toarte și două piciorușe.

Amforeta de Sinope (Fig. 4), descoperită în cadrul campaniei arheologice din anul 2022, reprezintă cea mai remarcabilă și enigmatică descoperire. Totodată, ea a provocat și cele mai mari dificultăți în procesul de identificare, oferind o perspectivă nouă asupra importurilor. S-a dovedit a fi o amforă fracționară, apropiată morfologic de tipul Sin IV (după Vnukov, 2003). Vasul are o forma ovoidală alungită, cu gâtul destul de scurt. Înălțimea păstrată este de 34-35 cm, diametrul maxim fiind de 11-12 cm. Trunchiul amforei trece într-un picior ce are baza inelară cu diametrul de 6 cm, având o cavitate pronunțată în talpă. Amforeta care ar putea avea o capacitate de

Fig. 4. Amforă sinopiană descoperită în situl Ivancea Sub Pădure.

Model 3D creat de Denis Topal/ Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Desenul profilului și configurația realizate de Cristian Corolenco.

© Denis Topal / MNIM & Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

peste 2 litri², chiar dacă este foarte apropiată de varianta SinIVb (după Vnukov), nu este perfect identică cu exemplarele acestui tip. Ea est un pic mai zvultă decât cele cunoscute, având forme mai alungite. Admitem că poate fi vorba și de un tip nou, mai puțin cunoscut, dar trebuie să avem în vedere și faptul că însăși tipul este mai puțin cunoscut. Oricum varianta SinIVb este tipologic cea mai apropiată de descoperirea noastră. O dovadă în plus, că amfora aparține producției sinopiene este și pasta, care are o structură compactă, de culoare gălbui-deschisă, cu micro impurități de piroxen-bazalt (component principal în pasta sinopeeană). De asemenea sunt prezente și impurități de cuarț. Culoarea pastei sinopeene din perioada târzie (secol II-I a.Chr.) este mai variată decât în perioada anterioară, ceea ce este asociat cu modificări ale arderii (Vnukov, 2013, p.30).

Amfora descoperită în cadrul campaniei din anul 2022 are o singură analogie în cadrul culturii P-L, fiind vorba de un picioruș de amforă asemănător morfologic, descoperit în așezarea de tip P-L de la Ghelăiești, jud. Neamț (Babeș 1993, 199, Taf. 26/48). Pe lângă fragmentele de amforă, în așezarea de la Ghelăiești, a fost descoperită și o "fibulă pomeraniană", ceea ce ne-ar putea oferi indirect anumite repere cronologice contextuale. După M. Babeș, "fibula pomeraniană" de la Ghelăiești aparține Latene-ului târziu, deci, primei jumătăți a secolului I a.Chr. (Babeș, 1969, 205-206) sau perioadei de la milocul secolului I a.Chr. (Babeș 1970, 218). În contextul acestei descoperiri, ar fi potrivit să menționăm două obiecte care au apărut într-un singur complex la Ivancea. Este vorba de un fragment de fibulă de bronz de tip Zarubincy și un pumnal de fier (Munteanu et al. 2024, fig. 3/12-13) ale căror marcatori cronologici coincid cu cele menționate mai sus. Atragem atenția că în așezarea Kara-Tobe, asociată cu "sciții târzii", amfore de tip asemănător au fost datate cu ultimul sfert al secolului I a.Chr. (Vnukov 2006, 142, 153, 160; 2013, 47). În acest context, trebuie de luat în seamă că caracteristicile morfologice ale amforetei de la Ivancea, îndeosebi piciorușul sub formă de bază inelară, având o cavitate pronunțată în talpă, nu sunt caracteristice pentru perioada elenistică a producției de Sinope, făcându-și apariția abia sub influență romană. Nu este exclus că astfel de amfore au început să fie produse odată cu cucerirea orașului Sinope și înființarea coloniei romane – Colonia Julia Felix în anul 46-45 a.Chr.

Revenind la celelalte descoperiri de la Ivancea, menționăm că unul dintre piciorușele de amforă aparține tipului II-C (Fig. 5/1), fiind descoperit în campania arheologică din anul 2022. Acest tip este datat spre sf. secolului al III-lea a.Chr. (Monahov 2003, 158, 335, ra6. 102/3). Celălalt picioruș, descoperit în anul 2024 (Fig. 5/2), aparține tipului III-D (Monahov 2003, 154-155, 335, ra6.105/5-8; Monahov 1992: 178, ra6л. 11 -72, 13 -73; Monahov 1993: 132, fig. 10 -80; Monahov et al. 2023a: 87, Sn.3.). Acest tip de amforă se datează cu sfârșitul secolului al II-lea a.Chr, iar producția lor durează până la jumătatea secolului I a.Chr. (Vnukov, 2003, 132). Tipul de foarte descoperite la Ivancea Sub Pădure (Fig. 5/3-5) este, în linii mari, caracteristic pentru amforele sinopeene în general, dar, prin

² $V \text{ trunchi de con} = \frac{1}{3} \pi H (R_1^2 + R_1 R_2 + R_2^2)$

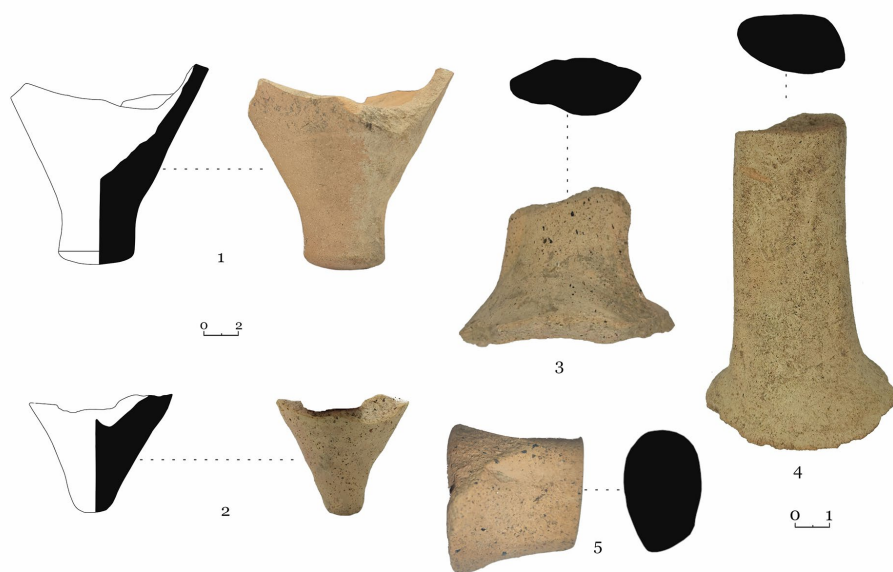

Fig. 5. Fragmente de amfore sinopiene descoperite în situl Ivancea Sub Pădure.

Realizat de Cristian Corolenco

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

particularitățile sale este mai apropiat de tipurile III-C, III-D și III-E. Amforele sinopeene de aceste tipuri au circulat sincron, începând cu ultimul sfert al secolului al III-lea a.Chr. și pe întreaga durată a secolului al II-lea a.Chr. (Монахов 2003, 153-155). Conform unor specialiști, producția lor a continuat până la mijlocul secolului I a.Chr. (Vnukov 2003, 132).

Vorbind în linii generale despre circulația amforelor de Sinope, trebuie să luăm în seamă că acestea au fost atestate în mai multe situri getice, în care au fost identificate și orizonturi de locuire P-L (Fig. 6). În mare parte fiind șampilate, acestea vin cu repere cronologice clare. Spre exemplu, ștampile cu magistratul ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ au fost descoperite în siturile de la Rudi, Calfa și Butuceni – (Mateevici 2007, 158, catalog, nr. 217) (Niculiță, Teodor, Zanoci 2002, 233, fig. 7-108; Mateevici 1999, 179). O altă descoperire de proveniență sinopeeană a fost recuperată de la Calfa, fiind o șampilă amforistică aparținând magistratului ΙΚΕΣΙΟΣ, al cărui activitate se datează între sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr. (Chebotarenko 1969, 68). Și în așezarea de la Hansca a fost descoperită o amforă sinopeeană păstrând ștampila magistratului ΜΙΚΡΙΑΣ (Mateevici 2007, 164, catalog, nr. 254). De rând cu siturile menționate mai sus, și în fortificația getică de la Saharna Mare (în care nu cunoaștem să fi existat orizont P-L) au fost atestate fragmente târzii de Sinope, cum ar fi spre exemplu, un fragment cu ștampila magistratului ΜΙΚΡΙΑΣ, ca la Hansca (Kashuba et al. 2000, 113; Mateevici 2007, 164, catalog, nr. 253). În acest moment, este dificil să stabilim exact orizontul cultural al acestui tip de descoperiri. Totuși, având în vedere datarea relativ târzie

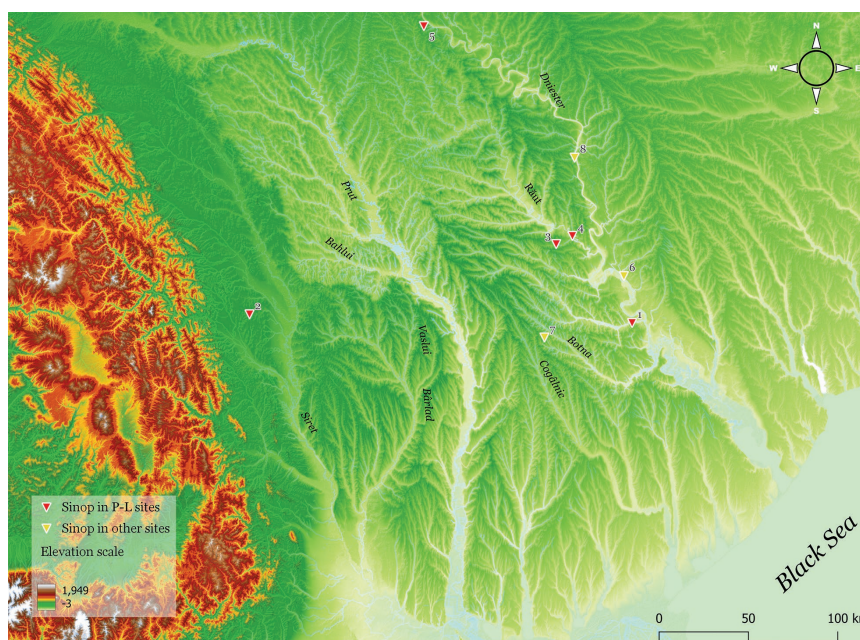

Fig. 6. Distribuția amforelor sinopiene în regiunea Carpaților Orientali pe parcursul secolelor III-II a. Chr.: 1 – Calfa; 2 – Ghelăiești; 3 – Ivancea – sub Pădure; 4 – Trebujeni – Potârca; 5 – Rudi; 6 – Crasnaia; 7 – Hansca; 8 – Saharna Mare.

Cartografie: Cristian Corolenco

Sursa datelor privind altitudinea: OpenTopography - Copernicus Global DSM 30m

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

– sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al II-lea a. Chr., dar și prezența unor orizonturi P-L în mai multe dintre aceste situri, suntem tentați să admitem că aceste descoperiri ar putea aparține începutului culturii P-L.

În acest fel, generalizând cele prezentate, ajungem la concluzia că importurile de Sinope de la Ivancea ar putea sugera o perioadă lungă în istoria conexiunilor dintre purtătorii culturii P-L cu lumea elenistică, fiind posibilă delimitarea a trei grupuri cronologice: descoperirile de tipul II-C, care ar putea fi datate la sfârșitul secolului al III-lea a. Chr.; descoperirile din grupul III, cu variantele sale, care au circulat pe parcursul întregului secol al II-lea a. Chr. și tipul SinIVb, care, după cum am văzut, poate fi atribuit producției de Sinope din a doua jumătate a secolului I a. Chr. Aceste date ne indică o persistență îndelungată a acestui centru comercial, care a rămas activ de la sfârșitul secolului al III-lea a. Chr. până în a doua jumătate a secolului I a. Chr., reflectând continuitatea și importanța acestui centru.

Rhodos. Un alt centru, care ocupă loc de frunte printre importurile elenistice de la est *Rhodosul*. Vinul rodian, la fel ca și vinul din Cos, era considerat de calitate inferioară în comparație, de exemplu, cu vinurile din Lesbos sau Chios, însă era preferat, în mare măsură, datorită gustului său special și prețului scăzut (Tchernia 1986, 72; Broughton 1933, 610). Conform lui Timarchidas din Rhodos, vinul rodi-

an avea succes și era ieftin, având și proprietăți vindecătoare. Cunoaștem că se adăuga și o mică cantitate de apă marină (Athenaios din Naucratis 1, 31, 143), tehnologie folosită intens și de alte centre precum Cos (Athenaeus din Naucratis, 1.32e).

În cadrul așezării de tip P-L de la Ivancea Sub Pădure, fragmentele de amfore din Rhodos sunt cele mai numeroase și reprezintă aproximativ 35% (90 de fragmente) din totalul materialelor de import identificate. Din nefericire, în majoritatea cazurilor acestea reprezintă fragmente de pereți mai puțin profilați, creând dificultăți în stabilirea tipologiei și încadrării cronologice a acestor descoperiri. Doar 7 descoperiri ne permit cu încredere să stabilim tipologia și ne oferă repere pentru o cronologie relativă. Este vorba despre patru buze și trei toarte (Fig. 7). În baza caracteristicilor morfologice, buzele amforelor de Rhodos pot fi atribuite

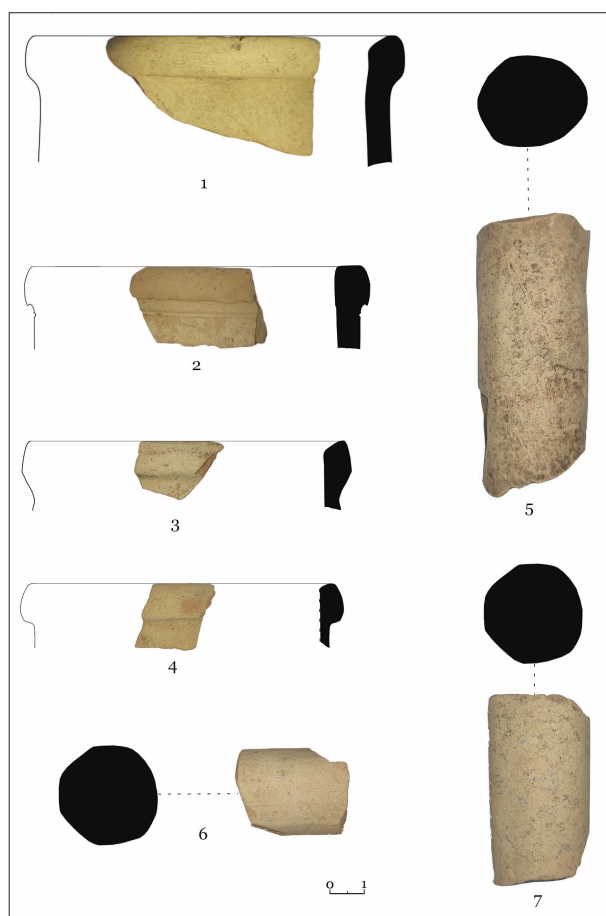

Fig. 7. Fragmente de amfore rhodiene descoperite în situl Ivancea Sub Pădure.

Realizat de Cristian Corolenco

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

tipurilor I-E-2 (Fig. 7/1-4) (Monahov et al. 2020, 164, Rh.2; Monahov et al. 2022b, 163, Rh.12; Monahov 2005, 82, fig.7/2,3,4), datate de specialiști cu perioada cuprinsă între începutul secolului al II-lea a. Chr. și anii '30 ai aceluiași secol (Monahov 2003, 118-120; Monahov 2005, 78-80). Toartele amforelor de Rhodos (Fig. 7/5-7) nu sunt suficient de sugestive pentru a fi atribuite cu certitudine unui singur tip. Secțiunea circulară a acestora este caracteristică nu doar tipului I-E-2 (datat între sfârșitul secolului al III-lea și jumătatea secolului al II-lea a.Chr.), ci se regăsește și la amforele de tip I-F (datate între jumătatea secolului al II-lea și anii '30 ai secolului I a.Chr.) (Monachov 2003, 120-121; Monahov 2005, 80,86).

Vorbind în general despre circulația amforelor de Rhodos în siturile de tip P-L, trebuie să menționăm că acestea sunt prezente pe

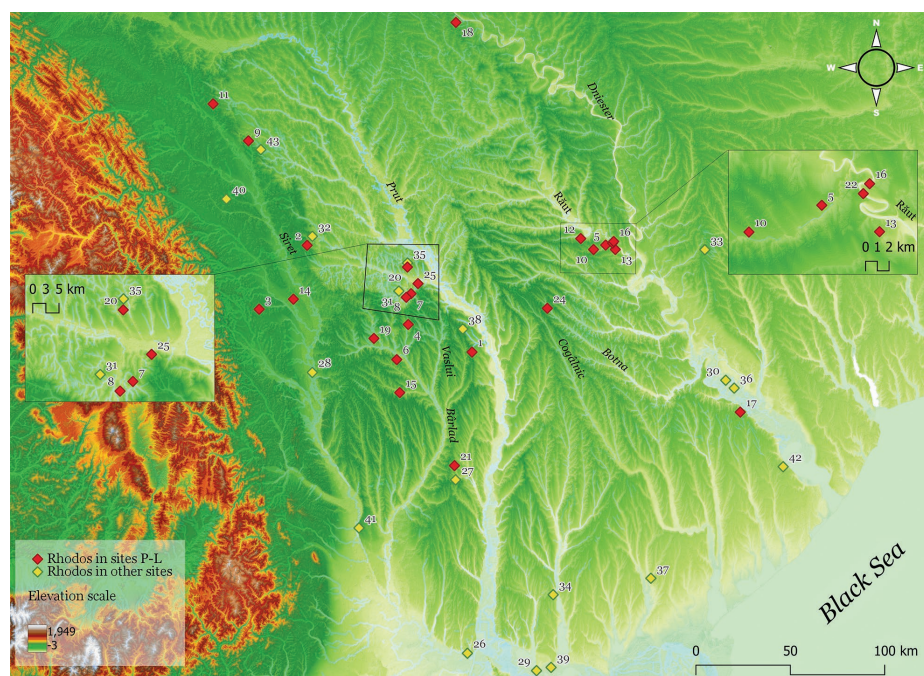

Fig. 8. Distribuția amforelor rhodiene în regiunea Carpaților Orientali în secolele III și II a. Chr.:

1 - Arsura; 2 - Băiceni; 3 - Borniș; 4 - Borosești; 5 - Brănești; 6 - Buhăești; 7 - Cercu; 8 - Ciurea; 9 - Cucorăni; 10 - Ivancea Sub Pădure; 11 - Lozna-Hlibicioc; 12 - Lucaseuca; 13 - Mășcăuți; 14 - Mircești; 15 - Poienești; 16 - Potârca; 17 - Purcari; 18 - Rudi; 19 - Sofronești; 20 - Șorogari; 21 - Șuletea; 22 - Trebujeni; 23 - Ulma; 24 - Ulmu; 25 - Vlădiceni; 26 - Bărboși; 27 - Bârlești; 28 - Brad; 29 - Cartal-Orlovka; 30 - Ciobruciu; 31 - Ciurbești; 32 - Cotnari; 33 - Crasnaia; 34 - Curči; 35 - Dorobanț; 36 - Hlinaia; 37 - Holmskoe; 38 - Moșna; 39 - Novosel'skoe; 40 - Pleșești; 41 - Poiana; 42 - Semjonovka; 43 - Stâncești.

Cartografie: Cristian Corolenco

Sursa datelor privind altitudinea: OpenTopography - Copernicus Global DSM 30m

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei

larg (Fig. 8), fiind identificate, conform unor date relativ recente, în 27 de puncte (Iarmulski 2012, 195), iar conform altora – în 28 de locații (Conovici 1992, 7). Drept exemplu, pot fi aduse așezările P-L de la Lunca Ciurei (Teodor 1987, 89), Borosești (Iarmulski 2020, 136) și Borniș-Neamț (Popovici 1981-1982, 153-159). Prezența amforelor de Rhodos este atestată și în așezarea Trebujeni-Potârca, situată la aproximativ 8 km de Ivancea Sub Pădure, unde, în afară de orizontul ce caracterizează fortificația getică, a fost descoperit și un nivel de locuire atribuit culturii P-L. Pe unul dintre fragmentele de toartă rhodiană descoperit acolo s-a păstrat o parte din ștampilă cu prepoziția ETII. Acest fragment de ștampilă, de rând cu forma toartei care este specifică amforelor târzii de Rhodos, s-ar încadra cronologic în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al III-lea și începutul seco-

lului al II-lea a. Chr. (Niculiță/Arnăut, 1997, 20; Mateevici 2007, 100). De altfel, buze de tipul I-E-2 datate cu aceeași perioadă au fost descoperite și în necropola P-L de la Borosești (Babeș 1993, Taf.19/74,75).

Pentru a înțelege mai bine reperele cronologice ale descoperirilor din cadrul culturii P-L, ar fi binevenită o proiecție asupra rolului jucat de Rhodos în comerțul mediteraneean din perioada cuprinsă între anii 198 și 161 a. Chr. Vom consta că acesta a rămas un important centru economic, evitând conflictele dintre ptolemei, seleucizi și macedoneni. Chiar și după invazia lui Filip al V-lea al Macedoniei în jurul anului 200 a. Chr., Rhodosul a continuat comerțul și exportul de mărfuri, iar înainte de al Doilea Război Macedonean, s-a aliat cu Bizanțul și Atena, beneficiind și de sprijinul Romei. După înfrângerea lui Antioh, romanii i-au cedat o parte din teritoriile înfrântului, iar perioada de maximă expansiune comercială a Rhodosului, după cum observăm, coincide cu majoritatea ștampilelor de eponimi descoperite în siturile de tip P-L³ (Babeș 1993, 73). După anul 161 a. Chr., odată cu atribuirea statutului de porto-franco insulei Delos, Rhodosul a început să își piardă importanța economică (Grace 1952). Ștampilele de producători descoperite în siturile P-L, deși databile pe o perioadă mai largă, oferă indicii despre tendințele comerțului cu acest centru. Cele unsprezece ștampile de fabricanți⁴ (Babeș 1993, 73) sugerează existența unor legături comerciale, chiar dacă mai modeste, până la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. – grupele cronologice IV-V (160-108 a. Chr.,

³ Ξενοφάνης – eponim, a.189 a.Chr. – Borniș-Neamț

Τιμασαγόρας – eponim, a. 184 a. Chr. - Borosești

Νικασαγόρας II – eponim, a. 172 a.Chr. – Lunca Ciurei

Θεαίδητος – eponim, a. 171 a.Chr.- Lunca Ciurei

Αρατοφάνης I – eponim, a. 169 a. Chr. - Lunca Ciurei

Αθανόδοτος – eponim, 170 a.Chr. - Lunca Ciurei

Αριστείδας II – eponim, a. 168 a.Chr. – Borosești

Αριστοδάμος 2 – eponim, a. 165 a. Chr. – Lunca Ciurei

Ξενοφών – eponim, a.163 a.Chr. – Lunca Ciurei

Αγέστρατος II – eponim, a.161 a.Chr. – Lunca Ciurei

Datele cronologice conform :Finkielsztein, G. (2001). *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ*. BAR Publishing.; Badoud, Nathan. *Le temps de Rhodes: une chronologie des inscriptions de la cité fondée sur l'étude de ses institutions*. Beck, 2015.

⁴ Δαμοκράτης I – producător, gr. III, – Lunca Ciurei

Αντίμαχος – producător, gr. III/IV – Lunca Ciurei

Διος – producător, gr. II/III – Lunca Ciurei

Μαρσύας – producător, gr. III/IV – Lunca Ciurei

Ίμας – producător, gr. II/III – Lucașeuca II

Ίμας – producător, gr. II/III - Buhăiești

Σαραπίων – producător, gr. III/IV – Lunca Ciurei

Δαμόφιλος – producător, gr. V – Lunca Ciurei

Datele cronologice conform :Finkielsztein, G. (2001). *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ*. BAR Publishing.; Badoud, Nathan. *Le temps de Rhodes: une chronologie des inscriptions de la cité fondée sur l'étude de ses institutions*. Beck, 2015.

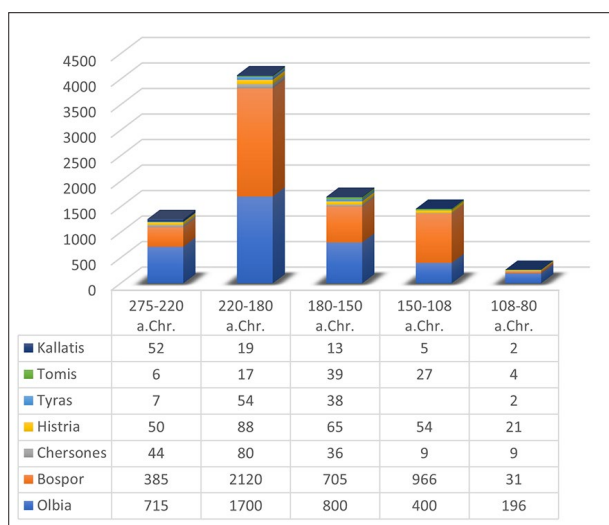

Fig. 9. Distribuția cronologică a ștampilelor rhodiene în orașele pontice.

Surse de date: Bospor, Olbia, Chersonesus: Badalyants, 1986; Histria: Avram/Conovici 2021; Conovici 2005.

Grafic realizat de Cristian Corolenco.

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

ștampila lui Δαμόφιλος). Această tendință de declin, după anul 166 a. Chr., este vizibilă și în orașele pontice care aveau relații comerciale extinse cu Rhodosul în acea perioadă (fig. 9 și fig. 10). Importul de vin în amfore rhodiene în nordul regiunii Mării Negre a crescut semnificativ la sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului II a. Chr. O intensificare semnificativă a fost observată în perioada celei de-a III-a grupe cronologice a așa-numitului Complex din Pergam (198-161 a. Chr.). În perioada următoare, a IV-a (160-108 a. Chr.), importul a început să scadă, ajungând aproape de zero la începutul secolului I a. Chr.

Ținând cont de caracteristicile morfologice ale buzelor și toartelor descoperite la Ivancea Sub Pădure, ale ștampilelor descoperite în cadrul culturii P-L, dar și ale tendințelor observate în datele statistice pentru ștampilele rhodiene din alte situri barbare și din orașele pontice, pot fi desprinse următoarele concluzii. În primul rând, majoritatea amforelor de Rhodos au ajuns în mediul culturii P-L anume în perioada de maximă expansiune a Rhodosului, care revine perioadei 198-161 a.

Chr. (grupa a III-a cronologică). În al doilea rând, importul rhodian rămâne prezent în cadrul siturilor P-L și după 161 a. Chr., doar că într-o măsură mai mică, de-

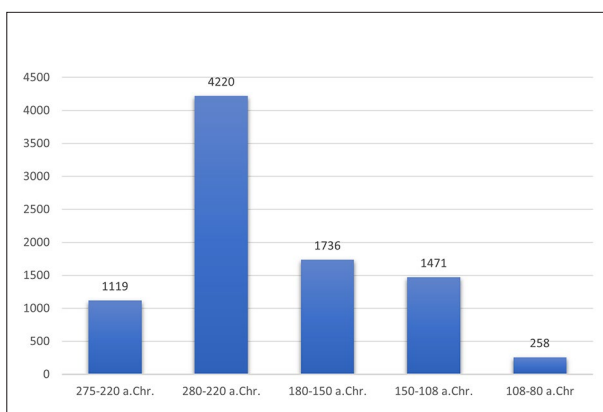

Fig. 10. Distribuția ștampilelor rhodiene din regiunea Nord-Pontică incluse în catalogul IOSPE III. Sursa datelor: Badalyants, 1986.

Grafic creat de Cristian Corolenco

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

terminat de declinul economic ce a rezultat din politica expansionistă a Romei în estul Mediteranei. În al treilea rând, importurile de vin în amfore de Rhodos descoperite în cadrul siturilor P-L nu ar trebui să depășească limita sfârșitului de secol al II-lea a. Chr., ștampila producătorului Δαμόφιλος (145-108 a.Chr.) servind ca termen ante quem. Și în final, fragmentele morfologice de la amforele rhodiene de la Ivancea Sub Pădure nu ar trebui să depășească și ele sfârșitul secolului al II-lea a. Chr., supoziție formulată în baza datelor epigrafice atât din siturile culturii P-L, cât și din siturile în care amforele rhodiene ocupă poziții dominante (Tyras, Olbia, Bospor, Histria și Chersones).

Cos. Un ultim centru este reprezentat de insula Cos, care face parte din lanțul insular Dodecanez din sud-estul Mării Egee. Acesta a fost unul dintre cele mai

renumite centre vinicole din Grecia Antică, având vinurile de o calitate foarte variată. Potrivit lui Athenaeus din Naucratis acolo se producea vin alb, precum și vin dulce, în care apa de mare era adăugată în calitate de conservant (Athenaeus din Naucratis, 1.32e). Sunt menționate, de asemenea, vinurile negre și seci de pe Cos (Georgopoulos 2004, 129; 2005, 179; Hein et al. 2008, 1049). Vinul de pe Cos era foarte ieftin și concura cu ușurință cu alte vinuri renumite, precum cel de Cnidos. Volumul amforelor de Cos era considerabil, fiind cuprins, de regulă, între 30 și 48 de litri (Monahov 2014, 217-218).

Cu părere de rău, descoperirile de amfore de Cos de la *Ivancea Sub Pădure*, care constituie 7,36% (19 fragmente), sunt reprezentate doar prin fragmente de pereți atipici⁵ (fig. 11). Atri-

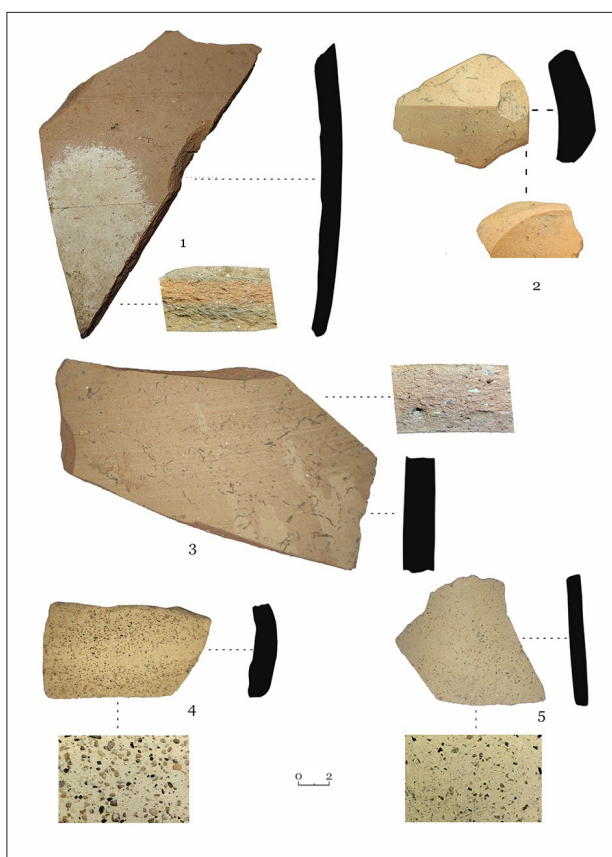

Fig. 11. Fragmente de amfore de Cos (1–3) și de amfore de Pseudo-Cos (4–5).

Elaborat de Cristian Corolenco

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

⁵ Ilustrarea fragmentelor de Cos a fost realizată selectiv, ținând cont de expresivitatea și relevanța lor.

buirea acestor fragmente insulei Cos s-a realizat pe baza analizei compoziției pastei. Argila este întotdeauna de bună calitate, asemănătoare cu cea rhodiană, având o culoare care variază de la roz pal până la aproape roșu. Pasta conține multă mică mărunță și aurie. Suprafața argilei este acoperită cu un strat subțire de angobă, de culoare bej sau gri-verzuie⁶. Analogii pentru astfel de descoperiri s-au mai semnalat în alte șase locații din cadrul culturii P-L (fig. 12). Printre ele mai expresivă este așezarea Ciurea unde au fost semnalate multiple fragmente de amforă, printre care și de Cos (Teodor 1987, 95) care, la fel ca și piesele de Rhodos de acolo, se datează cu a doua jumătate a secolului al III-lea și poate chiar începutul secolului al II-lea a. Chr. (Mateevici 2007, 102).

Totodată, descoperiri ale amforelor ce provin din Cos au fost menționate în fortificațiile getice. Spre exemplu, fragmente ale unor amfore bifide de Cos sunt atestate în cetatea Brad, pe care autorul săpăturilor le datează pe larg în perioada sec. IV – sec. I a. Chr. (Ursachi 1995, 211). Este adevărat că în categoria amforelor Cosiene au fost incluse și acele de Pseudo-Cos, care sunt prezente într-un număr mare în cetatea de la Brad și care, într-adevăr, au o datare mai târzie – perioada cuprinsă între secolul al II-lea a. Chr. și secolul I a. Chr. Prezența amforistică Cosiană este semnalată și în cetatea Moșna (Florescu, Melinte 1968, 129-131), a cărei atribuire cronologică, în lipsa pieselor databile, a fost stabilită în intervalul cuprins între mijlocul secolului al III-lea – începutul sec. al II-lea a. Chr. (Turovskij et al. 2001, 43). Piese amforistice de Cos sunt menționate și în așezarea de la Poiana, dar, cu regret, fără a fi ilustrate (Teodor 1992b, 120).

Fragmente de amfore de Cos apar într-un șir de fortificații getice care se caracterizează și prin prezența unui orizont al culturii P-L. Spre exemplu, astfel de descoperiri, care datează din a doua jumătate a sec. al III-lea a. Chr., sunt depistate în așezarea Rudi (Mateevici 2007, 102), unde au fost semnalate și vestigii P-L. Partea superioară a unei amfore Cosiene a fost sesizată la cetatea Trebujeni-Potârca (Niculiță/Arnăut 1997, 10; Niculiță et. al., 1999, fig. 9; Arnăut 2003, 102). Pornind de la caracteristicile ei morfologice, poate fi datată în perioada cuprinsă între a două jumătate a secolului al III-lea și începutul secolului al II-lea a. Chr. (Turovskij et al. 2001, 43; Mateevici 2007, 257, fig. 36/5). O amforă reîntregită de Cos datată în a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr. este atestată și în cetatea Butuceni (Mateevici 1999, fig. 9/4), care și ea de curând poate fi inclusă în lista fortificațiilor în care sunt menționate descoperiri atribuite orizontului P-L⁷

De menționat că începând cu a doua jumătate a secolului al III-lea și până în secolul I a. Chr., Cos produce, în mare parte, un singur tip de amforă – tipul V (Monahov 2014, 214). Aceste amfore imită, în linii generale, amforele rhodie-

⁶ Se deosebesc mai multe tipuri de pastă Cosiană, fiind evidențiate în prezent cinci clase, lucru determinat de diversitatea geologică a insulei și de multiple zone de extracție ale lutului (Whitbread 1995, 81-95)

⁷ Descoperiri recente au fost semnalate pe malul drept al râului Răut, în perimetrul fortificației Butuceni-Vest (Vornic et al. 2024). În același timp, informațiile furnizate de colegul Aurel Zanoci în cadrul conferinței confirmă descoperiri mai vechi de tip P-L în cetatea Butuceni.

ne din aceeași perioadă (pentru detalii morfoflogice consultă Fig. 11/1-3): au un gât cilindric înalt, cu o buză în formă de valț, un corp ovoid larg cu umerii teșiți, așa cum este și fragmentul de umăr de amforă Cosiană descoperit la Ivancea Sub Pădure, care a fost reutilizat ca lustruitor (Fig. 11/2).

Pseudo-Cos. În afară de centrele clar delimitate, printre descoperirile de importuri de la Ivancea Sub Pădure se numără și așa zisele amfore *Pseudo-Cos.* Amforele *Pseudo-Cosiene* se întâlnesc destul de frecvent în regiunea Mării Negre. Acestea se diferențiază prin compoziția argilei, care este complet diferită de cea a vaselor standard de tip Cosian. Originea acestui grup morfologic a fost discutată pe larg în literatură. Aproape toți cercetătorii sunt de acord că prototipurile amforelor *Pseudo-Cosiene* au fost inspirate de amforele elenistice *Cosiene* (Zeest 1960, 105; Grace 1979, 26; Peacock/Williams 1991, 104-108). Vinul Cosian era extrem de popular în lumea antică, inclusiv în Roma, fiind apreciat atât pentru calitățile sale gustative, cât și pentru prețul relativ accesibil. Rețeta sa de preparare este menționată chiar de Cato (Cato, 112, 1-3).

Amforele *Pseudo-Cosiene* au fost răspândite pe un teritoriu vast, din regiunea Angliei și Spania până în India (Peacock/Williams 1991, 104-108), inclusiv în zona Mării Negre. Peacock și Williams le consideră cea mai importantă categorie de amfore din vestul Mediteranei în perioada Imperiului Timpuriu și susțin că inițial acestea erau produse și distribuite din Italia (Peacock/Williams 1991, 106), unde forma amforelor *Cosiene* a fost adoptată pentru prima dată. Producția de amfore *Pseudo-Cosiene* în regiunea sudică a Mării Negre a început însă abia după capturarea acesteia de către Roma (Zeest 1960, 42, 43; Vnukov 1998, 199). Producția și distribuția acestor vase în secolul I a.Chr. - secolul I p.Chr. sunt legate de activitatea atelierelor romane și de expansiunea economică și politică a Romei. Zeest afirmă explicit că o astfel de producție ar fi putut apărea „în zona de ocupație romană” din regiunea sudică a Mării Negre (Zeest 1960, 30).

Zona de producție a amforelor *Pseudo-Cosiene* includea și regiunea Mării Negre. În prezent, din punct de vedere morfologic și petrografic, se disting două tipuri de amfore *Pseudo-Cosiene* produse în centrele din regiunea Mării Negre: *Heraclea romană* - C I și *sinopeene* - Sin III cu toarte bifide (Vnukov 1988; Vnukov 1993; Vnukov 2000, 57). Potrivit pastei, fragmentele de *Pseudo-Cos* descoperite la Ivancea sub Pădure ar putea aparține producției de *Heraclea Pontică* din perioada romană timpurie. Aceste fragmente au o culoare bej deschisă, cu microimpurități de cuarț, piroxină sau andezit-bazalt, precum și particule de nisip maroniu (Fig. 11/4-5). Culoarea argilei amforelor târzii de *Heraclea* variază de la bej sau verde-gălbui deschis până la aproape roșu (Vnukov 2013, 23-24, рис. 2. 1-4).

Un fragment de gât cu buză a fost descoperit în situl Trebujeni-Potârca⁸, situat la aproximativ 8 km în linie dreaptă de situl Ivancea Sub Pădure, care, după

⁸ Fragmentul de gât cu buză, aparținând unei amfore de tip *Pseudo-Cos*, varianta C Ia, se păstrează în prezent la Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi”, în fondul Muzeului de Arheologie și Antropologie din Butuceni. Fragmentul nu a fost publicat și provine dintr-o săpătură mai veche – Potârca, 1987.

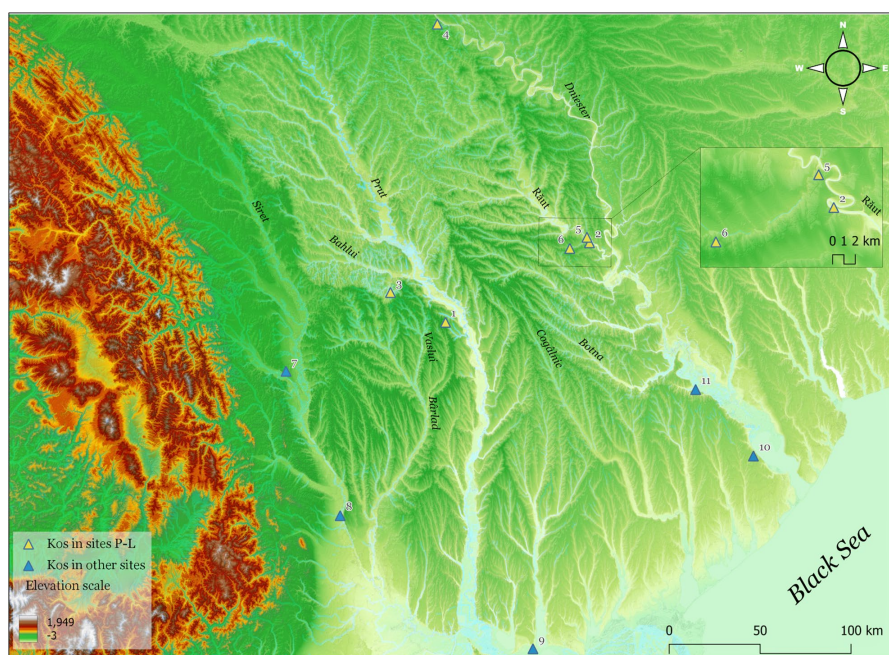

Fig. 12. Distribuția amforelor de Cos în regiunea Carpaților Orientali în secolele III-II a. Chr: 1 – Moșna; 2 – Butuceni; 3 – Ciurea; 4 – Rudi; 5 – Potârca; 6 – Ivancea Sub Pădure; 7 – Brad; 8 – Poiana; 9 – Novosil's'ke; 10 – Semenivka.

Cartografie: Cristian Corolenco

Sursa datelor privind altitudinea: OpenTopography - Copernicus Global DSM 30m

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

câte cunoaștem, prezintă și un nivel de locuire specific culturii P-L (Niculiță et.al. 2019, 8-9, 112,125). Ținând cont de morfologia buzei – aproape dreptunghiulară slab evidențiată de o canelură în partea inferioară (analogii: Vnukov 2000, 58, рис.4/4; Vnukov 2003, 51, рис.12/1).– și de compoziția pastei, de culoare bej deschis, cu nuanțe roșiatice, impurități minuscule de cuarț și incluziuni de nisip maroniu, fragmentul provine de la o amforă de tip C Ia, datată cu anii '50 ai sec. I a.Chr. – primul sfert al sec. I p.Chr. (Vnukov 2003, 202)

Presupunem că fragmente de amfore de tip Pseudo-Cos, de producție heraciotă, au fost descoperite și la Lozna-Hlibicioc, autorul săpăturii menționându-le drept „amfore grecești atipice” (Teodor 1992a, 49). Fragmentul de picior ilustrat ce are forma de „con de ghindă” (Teodor 1992a, 64, fig. 16/6), ar putea, pe baza caracteristicilor sale morfologice, să aparțină tipului de amfore C Ia, amfore care, conform lui Vnukov (2000, 58, рис. 4/6; 2003, 65, рис. 22/2), au fost produse de Heraclea Pontica în perioada romană timpurie, începând cu anii '50 ai secolului I a. Chr. și până în primul sfert al secolului I p. Chr. (Vnukov 2000, 58; Vnukov 2003, 202; Vnukov 2006, 168). De menționat că și așezarea de la Lozna-Hlibicioc este datată într-o fază târzie a culturii P-L, datarea fiind realizată pe baza lipsei

amforelor elenistice, a obiectelor de import de podoabă și a unor forme ceramice. Totodată, ceramica decorată și „căței de vatră” cu ornamente incizate sunt prezente într-un număr mai mare față de alte așezări P-L, factorii care au determinat datarea așezării în prima jumătate a secolului I a.Chr. (Teodor 1992a, 69).

Analogiile existente pentru amforele Pseudo-Cos de la Ivancea, ne determină să admitem că aceste descoperiri se încadrează într-un segment cronologic târziu, datat cel puțin cu a doua jumătate a secolului I a. Chr, dacă nu cumva mai târziu.

Ceramica de lux

Pe lângă tradiționalele descoperiri de amfore produse în mediul elenistic, cercetările arheologice de la Ivancea Sub Pădure au adus în prim-plan o serie de vestigii ce pot fi incluse în categoria ceramicii de lux. Aceste obiecte sunt exemple clare ale importului de bunuri fine din atelierele renumite ale lumii mediteraneene, cum ar fi cele din Asia Mică și Grecia continentală, reflectând diversitatea și complexitatea caracterului de schimburi de bunuri între lumea elenistică și cea barbară. În situl de la Ivancea Sub Pădure sunt documentate doar câteva exemplare de astfel de importuri, dar ceea ce este important e că sunt primele cunoscute până în acest moment în cadrul culturii P-L. Este vorba de un bol cu firnis roșu, un picioruș de unguentarium, un fragment de vas cu firnis negru și un fragment de vas decorat în relief.

Echinus bol. Unul dintre aceste obiecte, un mic vas de import acoperit cu firnis de culoare brun-roșietică (Fig.13/1), este cunoscut sub diverse terminologii în literatura de specialitate: „solniță” (Krapivina 2014), „bol” sau „cupă” (Gitin 2015), „bol cu bord” (Guz-Zilberstein 1996) și „echinus bol.” (Rotroff 1997, 161). În acest context, preferăm utilizarea termenului „echinus bol,” considerându-l cel mai adecvat pentru a descrie morfologia specifică a acestui tip de vas: un bol relativ mic, cu marginea curbată spre interior, acoperit cu firnis brun-roșietic. Funcționalitatea acestor vase a fost asociată, cel mai probabil, cu depozitarea sării și a condimentelor (Rotroff 1997, 167). Varianta de dimensiuni reduse a bolului echinus, cu un diametru de 7–8 cm, a fost foarte populară în secolul al IV-lea a. Chr. și a continuat să fie utilizată și în perioada elenistică, însă se considera că aceasta a dispărut treptat după anul 250 a. Chr. (Rotroff 1997, 167).

Exemplare similare cu cel de la Ivancea au fost descoperite în Samaria, unde s-au găsit echinus boluri din ceramică acoperite cu firnis brun-roșietic, datate cu siguranță în a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr. (Berlin 2015, 632, 644, pl. 6.1.3/13, 13). Aceste descoperiri sugerează că, începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr., producția în masă a acestui tip de vas s-a concentrat în regiunile estice, în special în Levant și Asia Mică (Guz-Zilberstein 1996). Mai mult, tradiția utilizării firnisului roșu reprezintă un indicator cronologic semnificativ, iar prevalența bolurilor acoperite cu acest firnis în materialele analizate sugerează o datare ulterioară anului 150 a.Chr., moment în care acest tip de firnis devine tot mai frecvent în estul Mediteranei (Meyza/Domżałski 2014, 88).

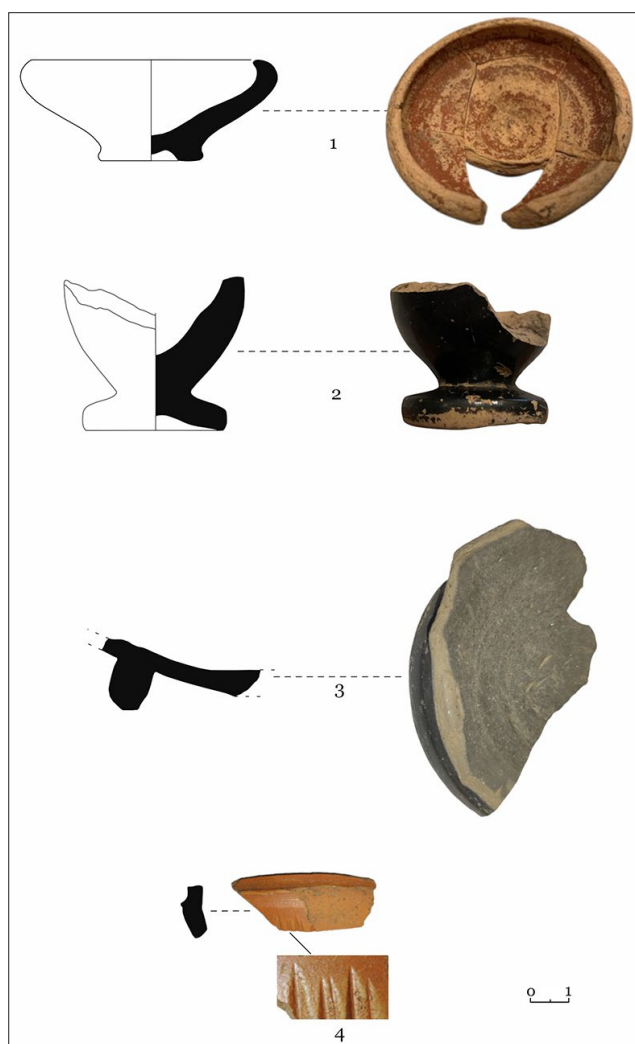

Fig. 13. Ceramică de lux.

Desen de Cristian Corolenco.

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie
a Moldovei.

Unguentarium. O altă piesă descoperită la Ivancea sub Pădure este un picioruș de unguentarium acoperit cu firnis negru de o calitate superioară, care, după toate trăsăturile piciorușului inelar, face parte din categoria unguentariilor fusiforme (Fig.13/2). Aceste mici recipiente, fără toarte, dimensiunile cărora variază de la exemplare miniaturale, cu o înălțime de 4 sau 5 cm, până la exemplare relativ mari de 20-30 cm, în majoritatea lor au o înălțime cuprinsă între 8 și 20 cm (Anderson-Stojanović 1987, 106). Erau răspândite pe scară largă în întreaga lume elenistică – din Spania până în Palestina (Anderson-Stojanović 1987, 105).

În general, sunt considerate a fi utilizate pentru păstrarea parfumurilor. Parfurmurile, obținute prin infuzarea uleiurilor cu extracte din plante, aveau multiple întrebuințări, atât în îngrijirea personală, cât și în cadrul ritualurilor

funerare, având și aplicații medicale. Deși orașe precum Alexandria erau renumite pentru producția de parfumi în perioada elenistică, acest meșteșug era practicat pe întreg cuprinsul regiunii mediteraneene, sursele antice menționând, de asemenea, producția de parfum în Atena (Rotroff 1997, 175-176). Unguentariile cu firnis negru au fost populare în zona atticii începând cu ultimul sfert al secolului al IV-lea a.Chr., însă spre sfârșitul acestui secol, exemplarele ateniene devin extrem de rare, iar unele dintre cele datate în prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr. prezintă asemănări cu piciorul unguentariului descoperit la Ivancea Sub Pădure

(Rotroff 1997, fig. 72/1169, 1171). Până la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr., baza proeminentă a unguentariilor a fost simplificată, iar piciorul a evoluat, devenind o prelungire a corpului. Aproximativ în aceeași perioadă, piciorul prevăzut inițial cu o cavitate în talpă – așa cum este și exemplarul de la Ivancea – a fost înlocuit treptat cu un picior solid. Începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr., piciorul unguentariilor nu mai prezintă cavitate în talpă (Rotroff 1997, 177-178). Având în vedere calitatea și proprietățile firnisului negru, particularitățile morfologice ale piciorului și contextul cronologic menționat, putem considera cu mare probabilitate că piciorul de unguentarium, provine dintr-un atelier atic și poate fi datat între sfârșitul secolului al III-lea și prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr.

Fish-plate. Un alt vas de import descoperit în cadrul cercetărilor de la Ivancea Sub Pădure este un picioruș inelar cu un diametru de 8 cm, ce provine de la un vas de tip deschis, posibil o farfurie sau un fish-plate (Fig. 13/3). Pasta acestui fragment este compactă, de culoare roșiatică-deschisă, și conține particule fine de mică. Firnisul aplicat este subțire, de culoare neagră, având un luciu tern. Prezența micăi în pasta fragmentului sugerează că acesta ar putea proveni dintr-un centru mediteranean de producție a ceramicii de lux, renumit pentru utilizarea micii în pasta ceramică, cum ar fi Thasos, Pergam, Sardes, Efes sau Daskyleion. În acest context, există posibilitatea ca piciorușul descoperit la Ivancea să provină din unul dintre aceste centre din Asia Mică (Egorova 2024, 146-150). De asemenea, analogii pentru forme similare au fost identificate în Agora Atheniană (Rotroff 1997, fig. 48/678, 60, fig. 49/683), datate între 150 și 110 a.Chr., ceea ce sugerează o cronologie similară pentru fragmentul de la Ivancea.

Bol cu decor în relief. Un ultim fragment din categoria ceramicii de lux pe care o prezentăm acum printre descoperirile de la Ivancea reprezintă un fragment de vas decorat în relief (Fig. 13/4). Pe baza caracteristicilor sale morfologice și stilistice, acesta ar putea aparține categoriei bolurilor, numite altă dată „megariene” sau „deliene”, termen folosit eronat mult timp în literatura de specialitate (Courby 1922, 275-278). Se consideră că apariția acestor boluri își ia începutul în atelierele atheniene din ultimul sfert al sec. III a. Chr., iar mai târziu producția bolurilor cu relief, s-a extins în multiple centre ale lumii elenistice, fiind documentată în Corinth, Argos, Sparta, Gortys, Eliis și Olympia, Delos, Pergamon etc. (Domăneanțu 2000, XIV). Apogeul producției și difuzării bolurilor în relief a avut loc în secolul al II-lea a.Chr., în special în Delos, unde activitatea atelierelor locale a cunoscut o expansiune semnificativă după anul 166 a.Chr., însă către mijlocul secolului I a.Chr. producția acestui tip de vase de lux s-a redus considerabil (Laumonier 1977, 21; Bouzek 1990, 82-85). Procesul de declin al acestei categorii ceramice s-a desfășurat pe parcursul secolului I a.Chr., până la încetarea definitivă a producției (Ocheșeanu 1969, 209-211; Rotroff 2006, 357-378).

Fragmentul analizat reprezintă buza unui bol. Decorul conservat constă din patru striatii alungite verticale, însoțite de linii incizate orizontale foarte fine și superficiale. De asemenea, în partea superioară a fragmentului se distinge un șant slab marcat, care semnalează tranziția spre buză. Din punct de vedere tehnolo-

gic, argila utilizată pentru acest fragment de vas este de o calitate superioară, fiind omogenă și compactă, cu o prelucrare atentă, iar incluziunile de mică sunt foarte fine, rare și aproape imperceptibile. Firnisul are reflexe metalice și o nuanță roșie-cărămizie. Având în vedere caracteristicile stilistice ale decorului și analogiile cu vase decorate similar (Baur 1941, 245, nr. 206, fig. 15-16, Pl. XI; Południkiewicz 2021, 435, nr. 15-16, 436, fig. 15-16), fragmentul poate fi datat în secolul al II-lea a.Chr. Analogii mai apropiate pentru fragmentul de la Ivancea, au fost identificate la Histria (Domăneanțu 2000, pl. 37/565-571; pl. 38/561-571; pl. 39/574, 576), fiind atribuite, în baza analizelor morfologice și contextuale, producției ceramice din Pergam. Autorul subliniază că datarea producției pergamiene a fost realizată, în principal, prin corelarea cu etapele de construcție ale Asclepionului. Cel mai vechi fragment de bol se regăsește în faza a 8-a, datată la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr. Majoritatea exemplarelor au fost descoperite în fazele a9-a, a 10-a și a12-a, corespunzătoare secolului al II-lea a.Chr. Faza a 13-a, datată la anul 125 a.Chr., nu mai conține astfel de vase, indicând faptul că producția acestui tip ceramic a fost abandonată până la acel moment (Domăneanțu 2000, 108).

În baza analizei pastei, a culorii și a calității firnisului cu reflexe metalice, este posibil ca fragmentul descoperit la Ivancea să provină din producția atelierelor de pe insula Delos sau din Pergam. Prin urmare, suntem tentați să atribuim fragmentul de bol în relief de la Ivancea fie Delosului, fie Pergamului. Totodată, trebuie să avem în vedere că o astfel de calitate a firnisului a fost interpretată ca fiind caracteristică pentru producția din Delos de la sfârșitul secolului al III-lea – prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr. (Ocheșeanu 1969, 212).

Concluzii

Rezumând cele prezentate, vom atenționa asupra a două aspecte care se desprind în mod prioritar: pe de o parte – arealul geografic al conexiunilor delimitate, iar pe de alta – cadrul cronologic în care se încadrează fenomenul. Constatăm, astfel, că descoperirile din situl Ivancea Sub Pădure au oferit o imagine care ilustrează conexiuni bune ale comunităților P-L cu lumea elenistică. Acestea constituie o dovadă tot mai clară a existenței unor rețele complexe și extinse care conectau comunitățile culturii P-L cu diverse centre elenistice din Marea Mediterană și Marea Neagră. Diversitatea amforelor descoperite atestă legături intense și variate cu multiple centre de producție (fig. 14).

Modele de comerț și asimilare culturală în așezările P-L. La această etapă a cercetărilor se constată că importurile de produse în amfore de Rhodos în situl Ivancea-sub Pădure dețin întâietatea, de altfel ca și în alte așezări ale culturii PL, fiind urmate de importurile de Sinope și Cos. De rând cu ele și cu alte centre care deja tradițional sunt atestate în așezările culturii P-L, cum ar fi Thasos, menționăm prezența unor importuri din centre inedite, cum sunt Paros și Knidos, dar și producția de amfore de tip Pseudo-Cos, care foarte probabil să fi fost produse în Heraclea Pontică. Importurile de lux vin să confirme această tendință. Totodată, prezența ceramicii de lux prin exemplarele de echinus bol, piciorul de unguentarium și

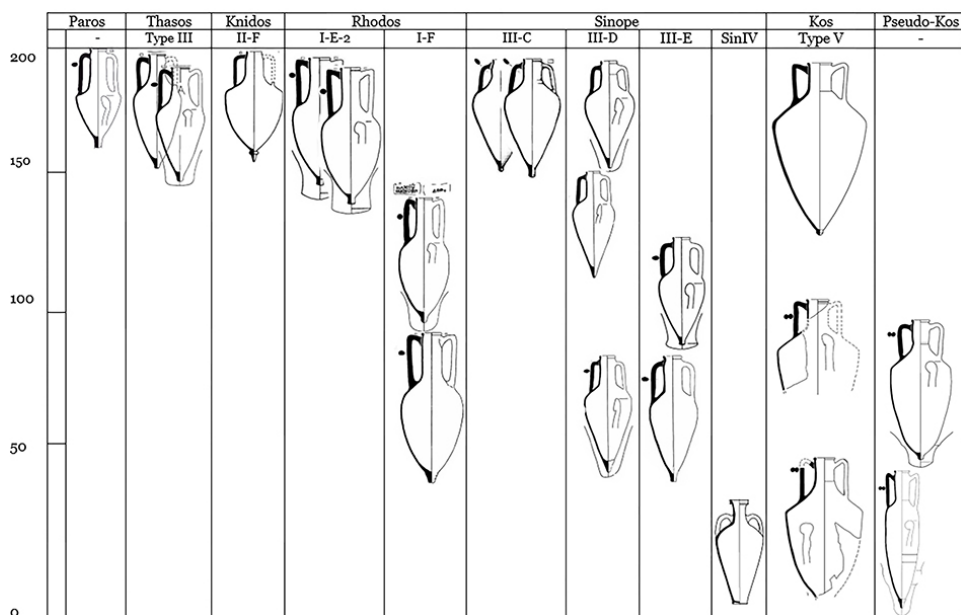

Fig. 14. Centre de producție elenistice/romane atestate la Ivancea Sub Pădure.

Desene ale amforelor provenite din: Paros: Monahov et. al 2020; Thasos, Knidos, Rhodos, Sinope (III-C - III-E): Monahov 2003; Sinope (Sin IV): Vnukov 2003; Cos, Pseudo-Cos: Monahov 2014.

Tabel elaborat de Cristian Corolenco

© Cristian Corolenco / Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

fragmentul de vas decorat în relief, indică importuri de bunuri fine din ateliere renumite, ceea ce sugerează implicarea elitelor locale în rețelele pe distanțe mari. Aceste importuri nu reprezintă doar un schimb de mărfuri, ci și o asimilare selectivă a stilurilor și gusturilor elenistice de către comunitățile locale.

Perspective cronologice ale descoperirilor de la Ivancea. În ceea ce privește cadrul cronologic, noile descoperiri de la Ivancea mențin, în linii generale, reperele cronologice cunoscute până acum în mediul culturii P-L pentru importurile elenistice. Totodată acestea vin să reliefeze un proces care durează pe parcursul întregii perioade de evoluție a culturii, aducând în prim-plan unele nuanțe de ordin cronologic pe care nu le-am cunoscut până acum. Astfel, situl a oferit repere cronologice ce se plasează cu un grad înalt de probabilitate la limita superioară a culturii P-L (despre care aveam cunoștințe doar din descoperirile de pe cursul superior al râului Nistru). Descoperirile amforelor de tip pseudo-Cos, dar și a amforetei de Sinope constituie repere foarte târzii pentru limita superioară a culturii P-L, împingând-o spre finele sec. I a. Chr., cel puțin, întrebându-ne dacă nu cumva și mai târziu.

Cadrul cronologic al activității comerciale din sit. Perioada de intensitate maximă a activității comerciale în sit poate fi delimitată în prima jumătate a secolului al II-lea a. Chr., ceea ce corespunde, după cum am văzut anterior, apogeeului ex-

pansiunii comerciale a Rhodosului. Tot începând cu secolul al II-lea a.Chr. se plasează și descoperirile de amfore din Thasos, Paros, Knidos și Sinope. După toate aparențele, în a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr., Rhodosul își redusese prezența comercială în zona Mării Negre, pozițiile comerciale părând a fi preluate, din câte se pare, de Sinope, lucru indicat de descoperirea piciorului de Sinope tip III-D, datat în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. – prima jumătate a secolului I a.Chr., dar și de toarte care ar putea să aparțină tipurilor III-D și III-E, dateate similar cu cele de tip III-D. Rămân a fi ținute în vizor posibilitățile de a verifica încadrarea circulației amforelor de Paros, Knidos și Thasos în ultimele decenii ale secolului al III-lea a. Chr. (fără a exclude posibilitățile unei datări la fel de timpurii a amforelor de Sinope, care prin prezența tipului II-C ar putea sugera o astfel de situație). În acest sens, fragmentul de unguentarium, care nu poate fi datat mai târziu de începutul secolului al II-lea a. Chr., constituie un alt element ce s-ar include în această ecuație.

Reevaluarea circulației amforelor în cadrul culturii arheologice P-L. Rămânând în albia reperelor cronologice, dar schimbând vectorul constatărilor, vom observa că circulația amforelor reprezintă un fenomen specific pe parcursul întregii perioade ce caracterizează cultura arheologică. Aceste constatări ne fac tot mai reticenți, cel puțin parțial, în fața vechilor teorii, conform cărora materialul elenistic a ajuns nu pe cale comercială, dar în rezultatul unor raiduri războinice (Conovici 1992, 11; Babeș 1993, 73, 74, 153). Fără a exclude că anumite bunuri ar fi putut fi rezultatul unor acțiuni războinice sau conexe la acestea, constatăm că circulația amforelor ne oferă indicii conform cărora aceste recipiente ar fi putut fi rezultatul participării unor reprezentanți ai comunității în rețele economice mai largi. De rând cu conținutul lor, obiectele înseși puteau fi indicatoare de prestigiu. Aceste sugestii le-ar oferi și importurile de lux, de altfel ca și întregul caracter al relațiilor cu lumea elenistică. Prezența vaselor de lux accentuează ideea existenței unor rețele comerciale active care conectau comunitățile Poienești-Lucașeuca cu regiunile mediteraneene și estice, facilitând importul acestor bunuri de lux, iar reprezentanți ai comunităților P-L erau parte din aceste rețele. În acest sens, este foarte probabil ca vasele de lux să fi fost achiziționate deopotrivă pentru utilizarea lor practică, dar și în calitate de simboluri de prestigiu, semnificând bogăția și statutul social al deținătorilor acestor bunuri. Fluxul continuu și cronologia extinsă a vaselor de lux sugerează că rețelele comerciale și culturale au fost de lungă durată, ceea ce ar indica și anumite tipuri de relații politice care asigurau această stabilitate.

Bibliografie

- Anderson-Stojanović, Virginia R. 1987. "The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria". *American Journal of Archaeology*, 91(1): 105–122.
- Athenaeus, The Deipnosophists, Volume I: Books 1–3.106e. Translated by C.B. Gulick.. Cambridge: Loeb Classical Library 204. MA 1969.
- Arnăut, Tudor. 2003. *Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la Răsărit de Carpați*. Chișinău: Centrul Editorial – Poligrafic al USM.

Avram, Alexandru, and Conovici, Nicolae. 2021. *Histria VIII Les timbres amphoriques*. 3. Rhodes. Bucharest: Editura Academiei Române.

Babeș, Mircea. 1969. „Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor. O „fibulă pomeraniană” descoperită la Ghelăiești”. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 20(2): 195-218.

Babeș, Mircea. 1970. „Dacii și bastarnii”. *Memoria Antiquitatis* II: 215-236.

Babeș, Mircea. 1993. *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum Östlich der Karpaten in den Jahrhunderten vor Christi Geburt*. Bon: Habelt.

Badoud, Nathan. 2015. *Le temps de Rhodes. Une chronologie des inscriptions de la cité fondée sur l'étude de ses institutions*. Stuttgart: C.H. Beck.

Babeș, Mircea, and Iarmulschi, Vasile. 2020. *Așezarea și necropola de tip Poienești-Lucașeuca de la Borosești*. Tyrageția XXXII. Chișinău: Bons.

Badalants Ju.S. 1986. „Torgovo-ekonomicheskie svjazi Rodosa s Severnym Prichernomor'em v jepohu jellinizma”. *Vestnik Drevnej Istorii* 1: 87-99.

Baur, Paul Victor Christopher. 1941. "Megarian Bowls in the Rebecca Darlington Stoddard Collection of Greek and Italian Vases in Yale University". *American Journal of Archaeology (Supplement)* 45(2): 229-248.

Berlin Andrea M. 2015. "Hellenistic period, in Pottery of the Hellenistic Period". In: *The Ancient Pottery of Israel and Its Neighbors from the Iron Age through the Hellenistic Period*, edited by S. Gitin, Vol. 2., 629-673. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Blavatskij, Vladimir Dmitrievich. 1953. *Istoriya antichnoj raspisnoj keramiki*. Moskva: Izdatel'stvo MGU.

Bolta, Alojz. 1956. "Ilirske najdbe iz Rifnika pri Celju". *Arheološki Vestnik* 7: 259-291.

Bouzek, Jan. 1990: *Studies of Greek pottery in the Black Sea area*. Prague: Charles University.

Canarache, Vasile. 1957. *Importul amforelor ștampilate la Istria*. București: Editura Academiei Republicii Populare România.

Cato M.P., On agriculture. Loeb Classical Library 283. Cambridge 1934.

Chebotarenko, Georgij Feodorovich. 1969. „Nekotorye redkie nahodki vtoroj poloviny I tys. do n.eh. v poselenii Kalfa”. In *Trudy Gosudarstvennogo istoriko-kraevedcheskogo muzeja* II, 58-60 Kishinev.

Conovici, Nicolae. 1992. „Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea”. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 43(1): 3-13.

Conovici, Nicolae. 2005. „The Dynamics of Trade in Transport Amphoras from Sinope, Thasos and Rhodos on the Western Westic Coast: A Comparative Approach. Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC”. *Black Sea Studis* 3: 97-117.

Courby, Fernand. 1922: *Les vases grecs a reliefs*. Paris: Boccard.

Domăneanțu, Catrinel. 2000. *Les bols hellénistiques à décor en relief*. *Histria* XI. București: CIMEC - Institutul de Memorie Culturală.

Egorova, Tat'jana Valer'evna. 2024. „K voprosu ob opredelenii proizvodstvennyh centrov importnoj chernolakoj keramiki iz Severnogo Prichernomor'ja”. *Drevnosti Bospora*, 29: 141-155.

Frank, Tenney, and T.R.S Broughton. 1933. *An economic survey of ancient Rome*. Baltimor: The Jhons Hopkins Press.

Florescu, Adrian C., and Gheorghe Melinte. 1968. „Cetatea traco-getică din a doua jumătate a mil. I. î.e.n. de la Moșna (jud. Iași)”, *SCIV* 19 (1): 129-131.

Finkielsztejn, Gerald. 2001. *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ*. Oxford: British Archaeological Reports

Georgopoulos, Vassilis. 2004. "The Archaeological Evidence of Coan Amphorae from Kardamaina (Ancient Halasarna)". In: *The Hellenistic Polis of Cos. State, Economy and Culture*. Proceedings of an International Seminar Organized by the Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 11-13 May 2000, edited by K. Höghammar, 129—132. Uppsala: Uppsala Universitet.

Gitin, Seymour, J. Aviram, A. Ben-Tor, E. Stern, and E. Yannai. 2015. *The ancient pottery of Israel and its neighbors from the Iron Age through the Hellenistic Period*. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Grace, Virginia. 1952. „Timbres amphoriques trouvés à Délos”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 76, 1: 514–540.

Grace, Virginia. 1979. *Amphoras and the ancient wine trade*. *Agora Picture Book* 6. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.

Guz-Zilberstein, Bracha. 1995. "The typology of the Hellenistic coarse ware and selected loci of the Hellenistic and Roman periods". In *Excavations at Dor. Final Report I, B, Areas A and C. The Finds*, edited by E. Stern, 289-433. Israel Exploration Society.

Hein, A., V. Georgopoulou, E. Nodarou, V. Kilikoglou, and A. Hein. 2008. "Koan amphorae from Halasarna — investigations in a Hellenistic amphora production centre". *Journal of Archaeological Science* 35 (4): 1049—1061.

Iarmulski, Vasile. 2012. „Amfore grecești descoperite în mediul culturii Poienești-Lucașeuca”, *Tyrageția s. n.* VI (XXI) 1: 195-206.

Irimia, Mihai. 2009. „Considerații privind amforele elenistice din așezarea getică de la Satu Nou-„Vadu Vacilor””, *Pontica* 42: 71–115.

Ivchenko, Andrej Valer'evich. 2015. „Sklep s paroskoj amforoj na nekropole Ol'vii”. *Antichnyj mir i arheologija* 17: 253–271.

Jefremow Nikolaj 1995. *Die Amphorenstempel des hellenistischen Knidos. Quellen und Forschungen zur antiken Welt*. 19. München: Tuduv.

Kașuba, Maja, Vasile Haheu, and Oleg Levițki. 2000. *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu*. Biblioteca Thracologica, XXXI. București: Institutul Român de Thracologie.

Krapivina, Vlentina V. 2014. "Late Hellenistic Red Slip Ware in Olbia". In: *Pottery, people and places. Study and interpretation of late hellenistic pottery*, edited by Pia G. Bilde and Mark L. Lawall. *Black Sea Studies*, 16, 287-294. Aarhus: Aarhus University Press.

Laumonier, Alfred. 1977. *Exploration archéologique de Délos: faite par l'Ecole française d'Athènes. La céramique hellénistique à reliefs. Ateliers „ioniens”*. Fascicule XXXI. 1. Ecole française d'Athènes Paris: Boccard.

Mateevici, Natalia. 1999. „Contribuții la cercetarea și studierea materialului ceramic grecesc de la cetatea getică de la Butuceni”. In: *Studia in honorem Ion Niculiță*, edited by T. Arnăuț, A. Zănoci and S. Matveev, 177-195. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova.

Mateevici, Natalia. 2007: *Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin* Chisinau: Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

Mateevici, Natalia, and Tatiana Samoilova. 2015. „Un lot de ștampile rare de amfore grecești de la Tyras”. *Revista Arheologică* 11(1-2): 82-88.

Maximov, Evgenij Vladimirovich. 1972. *Srednee Podneprov'e na rubezhe nashoj ehry*. Kiev: Naukova dumka.

Meyer, Michael, Octavian Munteanu, Vasile Iarmulschi, and Torben Schatte. 2024, „Beyond cemeteries – excavation of a settlement of Poienеști-Lucașeuca Culture in Ivancea, Republic of Moldova”, *Prähistorische Zeitschrift*, 2024.

<https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/pz-2024-2002/html>

Meyza Henryk, K. Domżański. 2014. *Late Hellenistic to Mediaeval fine wares of the Aegean coast of Anatolia. Their production, imitation and use*. Warsaw: Neriton.

Munteanu, Octavian, Vasile Iarmulschi, and Daniel Spănu. 2024. „Zarubincy-type fibulae: A return to regional and supra-regional connections”. *Dacia LXVII*: 221-254.

Monahov, Sergej Ju. 1992. „Dinamika form i standartov sinopskih amfor”. In: *Grecheskie amfory: Problemy razvitiya remesla i trgovli v antichnom mire*, edited by V.I. Kac and S.Ju. Monahov, 163–204. Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta.

Monahov, Sergej Ju. 1993. „Les amphores de Sinope”. *Anatolia antiqua*. Paris, Vol. II: 107–132.

Monahov, Sergej Ju. 1999. *Grecheskie amfory v Prichernomor'e: kompleksy keramicheskoy tary VII-II vekov do n. e.* Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta.

Monahov, Sergej Ju. 2003. *Grecheskie amfory v Prichernomor'e: tipologiya amfor vedushhih centrov-eksporterov tovarov v keramicheskoy tare*. Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta.

Monahov, Sergej Ju. 2005. „Rhodian amphoras: developments in form and measurements”. In *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*, 69–95. Aarhus: Aarhus University Press.

Monahov, Sergej Ju. 2014. „Cosskie i psevdCosskie amfory i klejma”. *Stratum Plus* 3: 195–222.

Monahov, Sergej Ju., and Eh.N. Abrosimov. 1993. „Novoe o staryh materialah iz hersonesskogo nekropolja”. In: *Antichnyj mir i arheologiya*, IX, edited by V.N. Parfenov, 118–159. Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta.

Monahov, Sergej Ju., E.V. Kuznecova, N.B. and Churekova. 2017. *Amfory V–II vv. do n.eh. iz sobranija gosudarstvennogo istoriko-arheologicheskogo muzeja-zapovednika „Hersones Tavricheskij”*. Katalog. Saratov 2017: Novyj proekt.

Monahov, Sergej Ju., E.V. Kuznecova, V.P. Tolstikov, and N.B. Churekova. 2020. *Amfory VI–I vv. do n.eh. iz sobranija Gosudarstvennogo muzeja izobrazitel’nyh iskusstv im. “A.S. Pushkina”*. Saratov: Amirit.

Monahov, Sergej Ju., I.I. Marchenko, N.Ju. Limberis, E.V. Kuznecova, and N.B. Churekova. 2020. *Amfory VII–I vv. do n.eh. iz sobranija Krasnodarskogo gosudarstvennogo istoriko-arheologicheskogo muzeja-zapovednika imeni E.D. Felicina*. Saratov: OOO „Volga”.

Monahov, Sergej Ju., E.V. Kuznecova, N.G. Novichenkova, and N.B. Churekova. 2023. *Amfory VI–II vv. do n.eh. iz sobranija Jaltinskogo istoriko-literaturnogo muzeja*. Saratov: Amirit.

Niculiță, Ion, and Tudor Arnăuț. 1997. *Raport preliminar al rezultatelor cercetărilor arheologice de la cetatea getică de la Potârca, din anul 1996*. Chișinău.

Niculiță, Ion, S. Matveev, and E. Potângă. 1999. „Cetatea traco-getică Potârca”. In: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă, III*, 279–343. București: Institutul Român de Tracologie.

Niculiță, Ion, S. Teodor, and A. Zanoci. 2002. *Butuceni. Monografie arheologică*. București: Institutul Român de Tracologie.

Niculiță, Ion, S. Matveev, and A. Nicic. 2019. *Cercetările sitului arheologic Potârca din Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi”*. Chișinău: Cartdidact.

Ocheseanu, Radu. 1969. „Bolurile megariene din colectia Muzeului de Arheologie Constanta”. *Pontica* 2: 209–243.

Pachkova Svetlana P. 2006. *Zarubineckaja kul’tura i latenizirovannye kul’tury Evropy*. Kiev: Institut arheologii NAN Ukrainy.

Peacock, David P.S., and D. F. Williams. 1991. *Amphorae and the Roman economy: an introductory guide*. London; New York: Longman.

Maurice, Picon, and Jean-Yves Empereur 1986. „Des ateliers d’amphores à Paros et à Naxos”. *Bulletin de correspondance hellénique*, 110 (1): 495–511.

Pliny the Elder. *Natural History*, Volume IV: Books 12–16. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 370. Cambridge, MA 1945.

Poludnikiewicz, Anna. 2011. “Megarian bowls from Tell Atrib”. In: *Classica Orientalia. Essays Presented to Wiktor Andrzej Daszewski on his 75th Birthday*, edited by H. Meyza, I. Zych, 425–439. Warszawa: PCMA UW, Wydawnictwo DiG.

Popovici, Rodica. 1981–1982. „Descoperirile din sec. III-II î.e.n. de la Borniș-Neamț”. *Cercetări Istorice* 12–13: 153–158.

Rotroff, Susan I. 1997. *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. Part 1–2. The Athenian Agora, XXIX*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Rotroff, Susan I. 2006. *Hellenistic pottery: the plain wares*. The Athenian Agora, XXXVII Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Strabon, Geography, Volume VI: Books 13–14. Translated by H.L. Jones. Loeb Classical Library 223. Cambridge, MA 1929.

Tchernia, André. 1986. *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*. Rome: Ecoles françaises d'Athènes et de Rome.

Teodor, Silvia. 1987. „Cercetările arheologice de la Ciurea, județul Iași”. *Arheologia Moldovei*, 11: 65-102.

Teodor, Silvia. 1992a. „Cercetările arheologice de la Lozna-Hlibicioc, județul Botoșani”. *Arheologia Moldovei*, 15: 45-69.

Teodor, Silvia. 1992b. „Stratigrafia stațiunii arheologice de la Poiana, jud. Galați”. *Carpica XXIII/1*: 115-124.

Turovskij, E.I., M.I. Nikolaenko, V.N. Gorjachuk, and I.V. Ladjukov. 2001. *Drevnie amfory v Severnom Prichernomor'e. Spravochnik-opredelitel'*. Kiev.

Tzochev, Chavdar. 2015. „Market, Amphora Trade and Wine Industry”. In: *The Ancient Greek Economy: Markets, Households and City-States*, edited by Edward. M. Harris, D. M. Lewis and M. Woolmer, 230-253. Cambridge: University Press.

Tzochev, Chavdar. 2016. *Amphora stamps from Thasos*. American School of Classical Studies at Athens XXXVII. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

Ursachi, Vasile. 1995. *Cetatea dacică de la Brad-Zargidava*. Biblioteca Thracologica X. București: Institutul Român de Tracologie.

Whitbread Ian K. 1995. *Greek transport amphorae. A petrological and archaeological study*. Athens: British School at Athens.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 1988. „Svetloglinjanye shirokogorlye amfory Severo-Zapadnogo Kryma”. *Sovetskaja arheologija* 3: 198-206.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 1993. „Novye tipy pozdnesinopskoj amfornoj tary”. *Rossijskaja Arheologija* 3: 204-214.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 2000. „PsevdoCosskie amfory Prichernomor'ja”. *Rossijskaja Arheologija* 4: 54-63.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 2003. *Prichernomorskie amfory I v. do n. eh.-II v. n. eh.(morfologija)* Moskva: IA RAN.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 2006. *Prichernomorskie amfory I v. do n. eh. - II v. n. eh. Chast' II. Petrografija, hronologija, problemy trgovli*. Sankt-Petersburg: Aleteja.

Vnukov, Sergej Jur'evich. 2013. „Amfory rimskogo vremeni gorodishha Kara-Tobe”. *Drevnosti Bospora* 17: 21-54.

Vornic, Vlad, S. Popovici, D. Condrea, S. Heghea, S. Serbinov, V. Chitic, D. Avram, A. Iorga, and I. Dimov. 2024, „Cercetări arheologice efectuate în anul 2023 la situl Butuceni I – Cetățuie”. In *Cercetări Arheologice în Republica Moldova. Campania 2023. Sesiunea Națională de Rapoarte, 19 aprilie 2024. Program și Rezumatetele comunicărilor*, 49-52. Chișinău: Bons Offices.

Zeest, Iraida Borisovna. 1952. „Parosskaja amfora”. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury XLVIII*: 120–122.

Zeest, Iraida Borisovna. 1960. „Keramicheskaja tara Bospora”. In *Materialy i Issledovania po Arheologii* 83. Moskva: Izd-vo Akademii nauk SSSR.

Rezumat:

Studiul de față este dedicat Profesorului Meyer și contribuției sale la cercetarea culturii Poienești-Lucașeuca (P-L), parte a grupului latenizat din nord-vestul Pontului Euxin. Această cultură reflectă un proces complex de mobilitate umană și schimburi culturale la sfârșitul epocii fierului. Cercetările recente din situl Ivancea Sub Pădure din centrul Republicii Moldova au integrat metode inovative, precum prospecțiuni magnetometrice, modelare 3D și analiza spațială a materialului arheologic. Aceste tehnici au permis o delimitare precisă a așezării și a distribuției artefactelor, oferind o perspectivă mai detaliată asupra organizării și dinamicii comunităților P-L.

Din multitudinea de aspecte ce se deprind din cercetările sitului, am selectat analiza importurilor elenistice și romane timpurii, în special a amforelor și a ceramicii de lux. Aceste artefacte sunt repere cronologice fundamentale pentru reconstituirea etapelor de dezvoltare ale culturii P-L, dar și buni indicatori al rețelei de conexiuni stabilite între lumea barbară și cea elenistică. Dacă până în prezent centrele tradiționale de producție amforică ce au fost identificate în cadrul culturii P-L erau reprezentate preponderent prin Rhodos, Sinope, Cos și Thasos, cercetările recente au adus în atenție și centre noi, precum Paros și Knidos. Aceste descoperiri sugerează o pătrundere timpurie a produselor de import în zonă care se ancorează în perioada de la sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al II-lea a.Chr. Totodată, noile tipuri de descoperiri, precum sunt unele tipuri de amfore Sinopiene atestă o prezență târzie a importurilor elenistice, care se încadrează spre finalul secolului I a.Chr., dar poate chiar și mai târziu. În altă ordine de idei, prezența ambalajului amforistic și a ceramicii de lux sugerează existența unei structuri sociale ierarhizate, ale căror elite aveau acces continuu la astfel de bunuri. Circulația pieselor de import reflectă capacitatea acestora să întrețină relații economice cu lumea mediteraneană și pontică, fiind markeri ai statutului social și al contactelor comerciale pe distanțe lungi.

Cuvinte-cheie: Cultura Poienești-Lucașeuca, Ivancea Sub Pădure, Importuri elenistice și romane, amfore, ceramică de lux.

Octavian MUNTEANU

State Pedagogical University from Chisinau, Moldova,

E-mail: ocmunteanu@gmail.com

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-9340-8002>

Natalia MATEEVICI

National Museum of History of Moldova,

E-mail: amforaelada@gmail.com

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-4660-9781>

Cristian COROLENCO

National Museum of History of Moldova,

E-mail: corolenco.cristian14@gmail.com

ORCID No: <https://orcid.org/0009-0000-4365-9866>